

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

з теми **«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Дошкільна освіта
спеціальності 012 Дошкільна освіта
денної форми здобуття вищої освіти
Росіцька Галаниа Анатоліївна

Керівник: Каньоса Н. Г.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: Пантюк Т.І.,
доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗДО	9
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей раннього віку	9
1.2. Адаптація дітей раннього віку до ЗДО як наукова проблема.....	13
1.3. Поняття та структура психолого-педагогічного супроводу адаптації	16
1.4. Нормативно-правові засади та організаційні умови супроводу адаптації.....	21
1.5. Модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО	24
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗДО	31
2.1. Організація та методика дослідження.....	31
2.2. Стан адаптації дітей раннього віку й психолого-педагогічного супроводу (констатувальний етап).....	35
2.3. Програма (модель) психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку.....	40
2.4. Експериментальна перевірка ефективності моделі	46
2.5. Використання результатів дослідження в освітньому процесі закладу дошкільної освіти	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти України позначений глибокими суспільними трансформаціями, зумовленими зміною соціокультурних умов, реформою освітньої галузі, посиленням уваги до психічного здоров'я дітей та наслідками повномасштабної війни. Раннє дитинство (1–3 роки) є особливо чутливим періодом, упродовж якого закладаються основи емоційної безпеки, базової довіри до світу, первинні моделі взаємодії з дорослими та однолітками. Будь-яка радикальна зміна звичного середовища, зокрема перехід від виключно сімейного догляду до інституційного виховання, стає для дитини потужним стресогенним чинником, який може як стимулювати розвиток, так і призводити до дезадаптаційних проявів за відсутності належної психолого-педагогічної підтримки.

У науковому дискурсі проблема адаптації дітей раннього віку до умов інституційного догляду розглядається в контексті вікової та педагогічної психології, теорії прив'язаності, культурно-історичного та діяльнісного підходів, а також сучасних уявлень про екосистемний та ресурсно орієнтований підходи до дитинства. Особливого значення набуває розроблення моделей психолого-педагогічного супроводу, які враховують індивідуальні потреби дитини, сімейний контекст, особливості освітнього середовища й суспільні виклики (зокрема воєнні дії та пов'язані з ними травматичні події).

Аналіз наукових джерел засвідчує стійкий інтерес українських дослідників до проблеми адаптації дітей раннього та молодшого дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. Останніми роками проблема психолого-педагогічної підтримки дітей раннього й дошкільного віку активно розробляється українськими вченими. Зокрема, О. Негрій із колективом аналізує моделі педагогічного супроводу дітей раннього та дошкільного віку в ситуаціях надзвичайних подій, підкреслюючи важливість міждисциплінарної підтримки, участі родини та адаптації міжнародних практик до українського контексту. Значний внесок у вивчення психолого-педагогічної підтримки дітей в умовах

війни робить О. Будник, яка у своїх працях розкриває особливості роботи з дітьми, постраждалими від військової агресії, та вплив стресу на учасників освітнього процесу. Дослідження О. Косенчук і Н. Тарнавської, присвячені багаторівневому моніторингу психічного здоров'я дошкільників у кризових умовах, демонструють ефективність системної педагогічної підтримки, співпраці з родиною та цілеспрямованої організації освітнього середовища. У сукупності ці сучасні українські студії задають науковий контекст для розроблення моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти, орієнтованої на виклики сьогодення [53, 54, 58, 60].

Національний нормативно-правовий контекст також актуалізує потребу науково обґрунтованого психолого-педагогічного супроводу. У Законі України «Про освіту» та Законі України «Про дошкільну освіту» (нова редакція 2024 р.) задекларовано право дитини на безпечні та здорові умови розвитку, повагу до її гідності, індивідуальний підхід, а також необхідність забезпечення психолого-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу [18, 35].

Базовий компонент дошкільної освіти (2021) визначає ранній вік як ключовий період становлення базових довірливих стосунків із дорослими, регулювання емоцій, розвитку прив'язаності й первинної соціалізації, що неможливо без делікатної організації процесу входження дитини в колектив однолітків і взаємодії з новими дорослими [1, 32].

Однак результати сучасних емпіричних досліджень і практичний досвід ЗДО свідчать про наявність суттєвих суперечностей між проголошеними у нормативних документах принципами та реальним станом психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку. Зокрема, виявляється недостатня готовність частини педагогів до роботи з раннім віком у контексті підвищеної емоційної вразливості, травматичного досвіду родин, змішаних та інклюзивних груп; обмеженість інструментарію діагностики адаптації; фрагментарність взаємодії з батьками й непослідовність у застосуванні превентивних та підтримувальних заходів. Це зумовлює необхідність комплексних досліджень, спрямованих на теоретичне обґрунтування й емпіричну

перевірку моделей психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.

Проблема дослідження полягає в тому, що, попри значну кількість праць, присвячених психічному здоров'ю дітей, підтримці учасників освітнього процесу в умовах війни та криз, моделі цілісного психолого-педагогічного супроводу саме адаптації дітей раннього віку до ЗДО залишаються недостатньо розробленими й систематизованими, особливо з урахуванням українських соціокультурних реалій. Окремі аспекти (роль гри, партнерства з батьками, травмоорієнтовані підходи, організація освітнього середовища) розглядаються у працях згаданих авторів та інших українських науковців, але комплексні моделі, які б поєднували діагностику, профілактику, корекційно-розвивальну роботу, взаємодію з родиною й управлінський компонент, потребують подальшого теоретичного й емпіричного опрацювання.

Об'єкт дослідження – процес адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО як цілісна система взаємопов'язаних форм, методів і засобів взаємодії педагога, психолога, дитини й сім'ї.

Гіпотеза. Адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти буде успішнішою (менш тривалою, із меншими проявами емоційної напруги, дезадаптаційних поведінкових та психосоматичних реакцій, з вищим рівнем включеності в спілкування й діяльність), за умови, що психолого-педагогічний супровід здійснюється як цілісна система, яка включає: своєчасну діагностику рівня адаптованості дітей; організацію емоційно безпечного, розвивального предметно-ігрового середовища ЗДО; чутливу, підтримувальну взаємодію педагога з дитиною; системне партнерство із сім'єю; скоординовані дії вихователя, практичного психолога й адміністрації на основі науково обґрунтованої моделі супроводу.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти, що забезпечує зниження рівня

дезадаптаційних проявів та сприяє гармонійному особистісному й соціальному розвитку дитини.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких основних завдань:

1) проаналізувати сучасний стан наукової розробленості проблеми адаптації дітей раннього віку до ЗДО в українському та зарубіжному науковому дискурсі;

2) уточнити сутність ключових понять «адаптація дітей раннього віку», «психолого-педагогічний супровід», «освітнє середовище ЗДО», «емоційна безпека»;

3) охарактеризувати нормативно-правові, психолого-педагогічні та організаційні засади супроводу адаптації дітей раннього віку до ЗДО;

4) розробити критерії, показники та рівні адаптованості дітей раннього віку до умов ЗДО;

5) спроектувати модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до ЗДО (структурні компоненти, зміст, форми, методи, механізми взаємодії з батьками);

6) емпірично перевірити ефективність запропонованої моделі в умовах конкретного закладу дошкільної освіти та здійснити статистичне опрацювання результатів;

7) розробити методичні рекомендації для педагогів, практичних психологів, адміністрації ЗДО та батьків щодо організації супроводу адаптації дітей раннього віку.

У відповідності з визначеними завданнями і поставленою метою для якісного виконання завдань магістерського дослідження, було застосовано загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи (аналіз, синтез, узагальнення, педагогічне спостереження, анкетування та опитування, педагогічний експеримент), метод математичної статистики (кількісний та якісний аналіз отриманих даних).

Базою для експериментального дослідження виступили діти раннього

віку закладу дошкільної освіти «Дюймовочка» с. Майорщина Гребінківської міської ради Полтавської області.

Наукова новизна отриманих результатів: уточнено зміст поняття «психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО» як цілісної системи діагностичних, профілактичних, корекційно-розвивальних і консультативних заходів, спрямованих на забезпечення емоційної безпеки й успішності входження дитини до закладу дошкільної освіти. Розроблено й теоретично обґрунтовано модель такого супроводу (її структурні компоненти, критерії та показники ефективності) та окреслено комплекс педагогічних умов, що забезпечують підвищення рівня адаптованості дітей раннього віку.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Робота поглиблює теоретичні уявлення про адаптацію дітей раннього віку до ЗДО в контексті культурно-історичного, діяльнісного, особистісно орієнтованого й екосистемного підходів. Уточнено співвідношення сімейних, інституційних та індивідуально-особистісних чинників адаптації, конкретизовано зміст психолого-педагогічного супроводу як інтегративної професійної діяльності фахівців закладу дошкільної освіти.

Розроблена й апробована модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку може бути впроваджена в практику ЗДО для організації системної підтримки дітей і їхніх сімей у період входження до дитячого садка. Запропоновані діагностичні критерії, інструментарій та методичні рекомендації можуть використовуватися вихователями, практичними психологами й адміністрацією закладів, а також у програмах підготовки та підвищення кваліфікації фахівців дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи. Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом публікацій та доповідей на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях і семінарах.

Результати дослідження впроваджені у освітній процес закладу дошкільної освіти «Дюймовочка» с. Майорщина Гребінківської міської ради Полтавської

області.

Публікації:

– *Адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти. // Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н.Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 86-92.*

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗДО

1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей раннього віку

У сучасній українській дошкільній педагогіці ранній вік (1–3 роки) розглядають як сенситивний період інтенсивного фізичного, сенсомоторного, мовленнєвого та емоційного розвитку дитини, упродовж якого закладаються базові передумови її подальшої пізнавальної активності, соціальної компетентності та емоційного благополуччя (Т. Поніманська, К. Крутій, О. Кононко та ін.). Узагальнений опис вікових особливостей раннього дитинства подано в навчальних посібниках з дошкільної педагогіки, де ранній вік виокремлено як самостійний етап із власними завданнями розвитку [25, 26, 33, 39].

На рівні психофізичного розвитку цей період характеризується: оволодінням ходінням і самостійним пересуванням, що розширює простір взаємодії з довкіллям, сприяє формуванню орієнтування в просторі й розвитку довільності рухів; інтенсивним розвитком предметних дій, переходом від маніпуляції до цілеспрямованої дії з предметом, засвоєнням способів його вживання за зразком дорослого; становленням мовлення як засобу спілкування й регуляції поведінки (від перших слів і простих фраз до елементарних висловлювань наприкінці раннього віку); формуванням елементарних форм самостійності («я сам/я сама»), що супроводжується зростанням активності, ініціативності та перших проявів «кризи трьох років» (прагнення до автономії, протестні реакції тощо) [25, 26, 33, 39].

Емоційний розвиток у ранньому віці пов'язаний із формуванням первинних почуттів довіри/недовіри, радості, образи, сорому, співчуття. О. Кононко підкреслює, що саме в цей період складається «ядро» соціально-емоційного досвіду дитини, яке базується на якості взаємодії з близьким дорослим, його чутливості, послідовності та здатності створювати безпечне, підтримувальне

середовище [33].

Важливим чинником, що опосередковує психічний розвиток дитини раннього віку, є якість середовища, у якому вона перебуває. Міжнародні рекомендації ВООЗ акцентують на єдності фізичного, психічного та емоційного розвитку дітей до 5 років. У WHO Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age зазначено, що малюки мають отримувати достатню кількість рухової активності, сну та мінімальний обсяг пасивної екранної діяльності; надмірний «екранний час» розглядається як фактор ризику для мовленнєвого й соціально-емоційного розвитку [56]

Провідні види діяльності та соціальні ситуації розвитку

У межах культурно-історичного та діяльнісного підходів, які активно розвивають сучасні українські науковці, ранній вік визначається як період домінування предметно-маніпулятивної діяльності, що забезпечує засвоєння дитиною суспільно вироблених способів дії з предметами та закладає основу для розвитку мислення і мовлення. У працях Т. Поніманської, К. Крутій, Л. Зданевич наголошується, що спільні дії дорослого й дитини з предметами, емоційно забарвлене коментування, показ зразка є важливими умовами гармонійного вікового розвитку. [17, 25, 39, 65].

У другій половині раннього віку на базі предметно-маніпулятивної діяльності з'являються перші елементи сюжетно-відтворювальної гри: дитина імітує знайомі дії дорослих (годування, догляд, прибирання, лікування іграшок), використовує предмети-замінники, намагається відтворювати знайомі життєві ситуації. У дослідженнях українських авторів і в європейських оглядах розвитку дошкільної освіти показано, що така «фрагментарна» гра є перехідною формою до повноцінної сюжетно-рольової гри, яка стане провідною діяльністю в старшому дошкільному віці [62].

Соціальна ситуація розвитку дитини раннього віку характеризується домінуванням діадичних стосунків «дитина – близький дорослий» за одночасного поступового розширення кола значущих осіб (інші члени родини, вихователі, діти групи). Якість емоційного контакту, послідовність вимог, чутливість дорослого

до сигналів дитини розглядаються українськими дослідниками як ключові чинники становлення базової довіри, почуття безпеки й формування первинних механізмів саморегуляції [33].

У цей період починає активно розширюватися коло соціальних контактів дитини. Якщо в немовлячому віці провідним є діадичний зв'язок «дитина – мати (близький дорослий)», то в ранньому віці зростає значення інших дорослих та однолітків. Однак спілкування з дітьми власного віку на цьому етапі здебільшого ситуативне, пов'язане з предметом («забрати–відвоювати іграшку», «наслідувати дію»), часто супроводжується конфліктами через несформованість навичок поділу, співпраці, мовленнєвої регуляції.

Перехід дитини з домашнього середовища до закладу дошкільної освіти означає радикальну зміну соціальної ситуації розвитку: з'являються нові дорослі (педагоги), розширюється коло однолітків, встановлюються нові правила та режим дня. Робота українських дослідників, що аналізують моделі педагогічного супроводу дітей раннього та дошкільного віку, показує, що саме різка зміна соціального контексту без спеціально організованої підтримки є одним із провідних факторів адаптаційних труднощів [59, 60]

Ці обставини зумовлюють підвищену вразливість раннього віку до адаптаційних впливів і потребу в цілеспрямованому психолого-педагогічному супроводі.

Ранній вік визнається в психології та педагогіці періодом підвищеної сенситивності до адаптаційних впливів. З одного боку, дитина володіє високим потенціалом розвитку й нейропластичністю; з іншого – механізми саморегуляції та самостійного подолання стресу ще недостатньо сформовані. Теорія прив'язаності Дж. Боулбі теоретично обґрунтовує, що якість стосунків із первинним доглядальником визначає способи реагування дитини на розлуку, зміну середовища, появу нових значущих осіб [52].

Сучасні огляди інтервенцій, побудованих на теорії прив'язаності, показують, що програми підтримки батьків, спрямовані на підвищення чутливості до потреб дитини та зниження рівня батьківського стресу, сприяють кращим результатам

психосоціального розвитку малюків (J. Kohlhoff, B. Barnett; N. Dalgaard та ін.) [55, 57].

У контексті переходу дитини до закладу дошкільної освіти типовими є емоційні (плач, протест, тривожність), поведінкові (регрес у навичках, порушення сну та апетиту) й психосоматичні (часті захворювання, скарги на біль) реакції. Сучасні українські дослідження, присвячені психічному здоров'ю дошкільників у кризових умовах, підтверджують, що тривалий стрес (зокрема, пов'язаний із воєнними діями) підсилює інтенсивність адаптаційних порушень, особливо в дітей раннього й дошкільного віку, а системна педагогічна підтримка й безпечне освітнє середовище здатні істотно їх пом'якшувати [58].

Результати дослідження О. Негрій та співавт. свідчать, що найбільш ефективними у підтримці дітей раннього й дошкільного віку, які пережили надзвичайні ситуації, є моделі педагогічного супроводу, що поєднують ігрові, арт-терапевтичні, сімейно орієнтовані компоненти та чітко структуровану співпрацю з батьками в умовах закладу освіти [60].

Паралельно дослідження українських авторів щодо психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни доводять, що високий рівень тривожності, емоційного виснаження та стресу в педагогів і батьків опосередковано впливає на збільшення ризиків дезадаптації дітей, особливо наймолодших [54].

Таким чином, ранній вік є віковим періодом, у якому поєднуються високий потенціал розвитку та підвищена вразливість до стресу й змін середовища. Перехід дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти без спеціально організованого психолого-педагогічного супроводу може призводити до тривалих емоційних, поведінкових і психосоматичних ускладнень, що зумовлює необхідність розроблення цілісних моделей супроводу адаптації, які й будуть предметом подальшого дослідження в цій кваліфікаційній роботі.

1.2. Адаптація дітей раннього віку до ЗДО як наукова проблема

У сучасній науковій літературі поняття адаптація розглядається як міждисциплінарний феномен, що поєднує біологічні, медичні, соціально-психологічні та педагогічні аспекти. У загальнопсихологічному ракурсі адаптація трактується як процес і результат пристосування особистості до змінних умов середовища з метою збереження фізичного, психічного та соціального благополуччя. Саме так інтерпретує адаптацію до умов закладу дошкільної освіти низка українських дослідників, підкреслюючи її тривалість, поетапність та залежність від системи взаємин «дитина – дорослий – однолітки» [4, 5, 6, 21, 22, 30].

У педагогічній науці адаптація дітей раннього віку до ЗДО описується як спеціально організований процес поступового входження дитини в нову соціальну ситуацію розвитку: засвоєння режиму, норм і правил групи, встановлення емоційно безпечних стосунків з вихователем, інтегрування в дитячий колектив. адаптацію дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти визначають як «комплекс взаємопов'язаних психофізіологічних і соціально-психологічних змін, що відбуваються у дитини в процесі входження в нове освітнє середовище», акцентуючи на ролі психолого-педагогічного супроводу цього процесу [21, 22, 30].

У працях В. Волкової та О. Мерц адаптація розглядається як система взаємодії біологічних і соціальних чинників, де зміна середовища (перехід із сім'ї до ЗДО) спричиняє стресову реакцію, а педагогічна підтримка пом'якшує її наслідки. Авторки підкреслюють, що результатом успішної адаптації є не лише відсутність негативних проявів (плачу, порушень сну й апетиту), а й поява позитивних індикаторів: інтерес до діяльності в групі, ініціативність у спілкуванні, емоційна включеність у взаємодію з дорослими й однолітками [6].

С. Бурсова, аналізуючи адаптацію як психолого-педагогічну проблему, пропонує розрізняти процес адаптації та стан адаптованості дитини. На її думку, адаптованість відображається в стабілізації емоційного стану, нормалізації соматичного здоров'я, готовності дитини до взаємодії з середовищем ЗДО без

надмірної напруги. У її статті «Діагностика рівнів адаптації дітей до дошкільного навчального закладу» подано розгорнуту характеристику адаптації як інтегрального показника фізичного й психічного здоров'я, що дає можливість поєднати психологічний та медичний дискурси [4, 5].

Таким чином, у сучасних українських дослідженнях адаптація дітей раннього віку до ЗДО постає як цілісний міждисциплінарний феномен, який потребує одночасного врахування психофізіологічних можливостей дитини, особливостей сімейного виховання та організації освітнього середовища закладу.

Типи та рівні адаптації дітей раннього віку до ЗДО

Проблема типології адаптаційних процесів у дітей раннього віку є ключовою для практики психолого-педагогічного супроводу. У більшості вітчизняних праць виокремлюється три основні типи (або рівні) адаптації: легка, помірна та важка (ускладнена).

На основі аналізу поведінкових, емоційних і соматичних показників С. Бурсова запропонувала систему діагностики рівнів адаптації, де легка адаптація характеризується короткочасними негативними реакціями (невеликий плач, тимчасова тривожність), які швидко змінюються на інтерес до середовища, збереження апетиту й сну, активне включення у гру та спілкування. Помірна адаптація передбачає більш тривалий період нестійкого емоційного стану, частіші соматичні реакції (застиуди, порушення апетиту), але з тенденцією до поступового поліпшення. Важка адаптація, за результатами її досліджень, проявляється стійким негативним емоційним фоном, численними психосоматичними симптомами, відмовою від контакту з дорослими та дітьми, різким звуженням кола інтересів [4, 5].

До структури адаптованості відносять наступні компоненти: прийняття режиму дня, сформованість базових навичок самообслуговування, налагодження емоційних і ділових контактів з вихователем та однолітками, включеність дитини в провідні види діяльності групи. Ці ідеї докладно цитуються й аналізуються у низці сучасних українських публікацій.

Досліджуючи адаптацію дітей раннього віку до умов ЗДО, підкреслимо важливість інтегральної оцінки адаптованості за чотирма групами критеріїв: емоційні (характер настрою, частота й інтенсивність негативних емоцій), поведінкові (готовність до контакту, участь у спільній діяльності), соматичні (частота захворювань, порушення сну й апетиту) та соціально-комунікативні (якість стосунків з однолітками й дорослими). Таке поєднання критеріїв дозволяє фіксувати не лише рівень дезадаптації, а й динаміку позитивних змін у процесі супроводу [21, 30].

Отже, сучасні українські дослідження пропонують достатньо розроблену систему типів і рівнів адаптації дітей раннього віку до ЗДО, що дає змогу обґрунтовано планувати психолого-педагогічний супровід, диференціювати форми підтримки для дітей із легкою, помірною та важкою адаптацією.

Аналіз праць українських дослідників засвідчує, що адаптація дітей раннього віку до ЗДО є поліфакторним процесом, у якому взаємодіють сімейні, інституційні та індивідуально-особистісні чинники [4, 6, 21, 40].

Сімейні фактори. До провідних сімейних чинників, що впливають на успішність адаптації, належать: стиль виховання, емоційний клімат у сім'ї, готовність батьків до розлуки з дитиною, попередній досвід перебування дитини в інших формах догляду (групи короткотривалого перебування, центри розвитку). Дослідження Л. Порядченко та О. Харченко показують, що високий рівень батьківської тривожності, суперечливі ставлення до ЗДО, відсутність єдиної виховної позиції між членами родини підсилюють напруження дитини в період адаптації [40].

Інституційні фактори. До них відносять особливості організації прийому дітей (поступовий/раптовий вхід у групу, наявність перехідного періоду), режим дня, чисельність групи, стабільність педагогічного складу, рівень професійної компетентності вихователя, а також психологічний клімат у колективі. У роботах О. Гаврило наголошується, що структурованість адаптаційного періоду (зустрічі з батьками до початку відвідування, «дні відкритих дверей» у групі, адаптаційні

програми, співпраця вихователя, психолога, медичного працівника) істотно знижує ризик важкої адаптації [7].

Підкреслимо значення цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу адаптації, що включає роботу з дітьми (ігрові методики зняття емоційної напруги, поступове розширення кола спілкування), з педагогами (консультування, добір ігор та вправ для адаптаційного періоду), з батьками (просвітницькі зустрічі, індивідуальні консультації, пам'ятки) [21, 22]. Це дає змогу інституційні фактори перетворити з потенційних ризиків на ресурс підтримки дитини.

Індивідуально-особистісні фактори. Дослідники акцентують на ролі типу нервової системи, стану соматичного здоров'я, рівня емоційного розвитку, попередніх травматичних переживань, а також сучасних суспільних викликів (зокрема, повномасштабної війни в Україні). О. Негрій показує, що діти раннього віку, які постраждали від воєнних дій, демонструють підвищену емоційну вразливість, труднощі у регуляції поведінки, що суттєво ускладнює їхню адаптацію до нових умов і потребує спеціально організованої психологічної підтримки [34].

Узагальнений аналіз праць дозволяє стверджувати, що успішна адаптація дітей раннього віку до ЗДО є результатом взаємодії трьох блоків факторів: потенціалу дитини, ресурсності сім'ї та якості організації адаптаційного середовища закладу. Саме ця багаторівнева зумовленість адаптаційних процесів визначає необхідність комплексного психолого-педагогічного супроводу, який і є предметом подальшого теоретичного осмислення та емпіричного дослідження в межах кваліфікаційної роботи.

1.3. Поняття та структура психолого-педагогічного супроводу адаптації

У науковому дискурсі важливо розмежовувати поняття «допомога», «корекція», «підтримка» та «супровід», оскільки вони відображають різні рівні й стратегії професійного втручання. Психологічна/педагогічна допомога зазвичай розуміється як

разова або короткочасна дія, спрямована на розв'язання конкретної ситуації (консультація, рекомендація, інтервенція «тут і тепер»). Корекція акцентує увагу на зміні вже наявних небажаних проявів (емоційних, поведінкових, когнітивних) і пов'язана переважно з роботою над порушеннями чи відхиленнями. Підтримка підкреслює ресурсний характер взаємодії – посилення сильних сторін дитини, сім'ї, педагогів у складних обставинах.

Поняття «супровід» у сучасних українських дослідженнях розглядається як довготривалий, системний, партнерський процес, що вибудовується навколо дитини та її найближчого соціального оточення – родини й педагогів. С. С. Бурсова, аналізуючи управлінський аспект педагогічної підтримки дітей в умовах адаптації до ЗДО, підкреслює, що супровід включає діагностику, профілактику, корекцію, консультування та моніторинг стану дитини й динаміки її пристосування до нового середовища, і відрізняється від епізодичної допомоги саме своєю безперервністю та комплексністю [4, 5].

У міжнародному контексті до поняття психолого-педагогічний супровід у роботі з дітьми раннього й дошкільного віку також входять структуровані етапи: оцінка потреб, планування підтримувальних заходів, реалізація інтервенцій та регулярний моніторинг результатів. Так, у моделі педагогічного супроводу дітей, які пережили надзвичайні ситуації, розробленій О. Nehrii та співавторами, супровід описується як багаторівневий процес, що включає діагностичний блок, профілактично-розвивальний блок, корекційно-терапевтичні заходи та моніторинг, інтегрований у діяльність педагогів і батьків [60].

V. Poul у статті, присвяченій питанням адаптації та відновлення дошкільників і їхніх батьків в несприятливих життєвих умовах, розглядає супровід як «мобільну й гнучку систему реагування на потреби дітей і дорослих», де важливими є не лише корекційні, а й превентивні та реабілітаційні компоненти [61].

Отже, психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до ЗДО доцільно визначати як цілісну, науково обґрунтовану систему діагностичних, профілактичних, корекційно-розвивальних, консультативних і моніторингових

заходів, спрямованих на забезпечення успішного входження дитини в нове освітнє середовище, з урахуванням її вікових, індивідуальних та сімейних особливостей.

Супровід адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти за своєю суттю є мультидисциплінарним і командним процесом. Провідними суб'єктами супроводу є:

- вихователь групи раннього віку, який перебуває в щоденному безпосередньому контакті з дитиною, організує її діяльність, формує емоційно безпечне середовище, спостерігає за динамікою адаптації;
- практичний психолог ЗДО, який здійснює психодіагностику, розробляє індивідуальні та групові програми підтримки, проводить корекційно-розвивальну роботу й консультує батьків і педагогів;
- медичний працівник, що контролює соматичний стан дитини, фіксує зміни в показниках здоров'я як чутливий маркер адаптаційних процесів;
- адміністрація закладу, яка визначає стратегію організації адаптаційного періоду (режим відвідування, наповнюваність груп, формати взаємодії з батьками), забезпечує кадрові, організаційні та ресурсні умови супроводу.

У методичних матеріалах щодо адаптації дітей до умов ЗДО підкреслюється, що продуктивний супровід можливий лише за умови скоординованих дій усіх учасників освітнього процесу – від керівника закладу до вихователя й психолога.

Окреме місце в структурі суб'єктів супроводу посідають батьки (законні представники), які виступають не «пасивними спостерігачами», а повноправними партнерами. Дослідження Л. Порядченко та О. Харченко показують, що партнерська модель взаємодії ЗДО й сім'ї (спільне планування адаптації, регулярний обмін інформацією, психологічна підтримка батьків) істотно знижує рівень дезадаптаційних проявів у дітей раннього віку [40].

У дослідженні О. Nehrii та співавт. наголошується, що в умовах воєнних дій та інших надзвичайних ситуацій саме злагоджена взаємодія педагогів, психологів, соціальних служб і батьків дозволяє створити для дитини «мережу підтримки» у різних контекстах її життя (дім, ЗДО, громада) [60].

Таким чином, суб'єктами психолого-педагогічного супроводу адаптації виступає команда фахівців ЗДО в партнерстві з батьками, а ефективність супроводу значною мірою залежить від налагодження між ними горизонтальних, довірливих і професійно виважених стосунків.

Форми й зміст психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до ЗДО вибудовуються з урахуванням вікових можливостей малюків, їхньої чутливості до емоційного клімату та провідної ролі гри й тілесно-чуттєвого досвіду.

Індивідуальні та групові форми роботи з дітьми.

Серед ефективних форм супроводу дослідники й практики виокремлюють:

- *ігрові методики* (сюжетно-рольові й режисерські ігри, ігри на зниження тривоги, ігри-знайомства), що дозволяють дитині опрацювати нові ситуації, моделювати взаємини з вихователем і однолітками в безпечному форматі;
- *арт-терапевтичні техніки* (малювання, ліплення, робота з піском, рухова імпровізація), які сприяють вираженню емоцій, зняттю напруження, розвитку відчуття контролю над ситуацією;
- *казкотерапію* (створення й програвання історій про «малюка, який йде в садок»), що допомагає дитині символічно пропрацювати труднощі й вибудувати позитивний образ ЗДО;
- *тілесно орієнтовані вправи* (дихальні ігри, релаксаційні вправи, рухові ритуали «привітання/прощання»), спрямовані на заспокоєння нервової системи.

Необхідність включення арт-терапевтичних і тілесно орієнтованих практик у роботу з дошкільниками відзначається в сучасних програмах підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, зокрема у міжнародних заходах, присвячених якості підготовки вихователів до роботи з дітьми в кризових умовах.

Психологічний супровід дітей раннього й дошкільного віку з уразливих груп (зокрема, з особливими освітніми потребами або з досвідом війни) додатково передбачає використання спеціалізованих програм, що поєднують перелічені вище форми роботи з адаптованими до віку компонентами психоосвіти та розвитку навичок саморегуляції [63].

Робота з батьками.

Зміст супроводу обов'язково включає систему роботи з батьками дітей раннього віку: індивідуальні консультації (обговорення особливостей дитини, її реакцій на адаптацію, рекомендації щодо поведінки вдома); групові зустрічі й тренінги (обмін досвідом між батьками, опрацювання тем «готовності до розлуки», «емоційного контакту з дитиною», «режимних моментів»); онлайн-комунікацію (вайбер-/телеграм-групи, електронні щоденники, відеозустрічі), що забезпечує безперервний інформаційний зв'язок між ЗДО та сім'єю.

Міжнародні організації (зокрема UNICEF) у своїх програмах для вихователів і психологів України наголошують, що залучення батьків як партнерів, їх інформування й емоційна підтримка є критично важливими умовами збереження психічного здоров'я дітей, які перебувають у хронічному стресі через війну [64].

Методична підтримка педагогів.

Ефективність супроводу неможлива без системної методичної підтримки вихователів:

- супервізій (обговорення складних випадків, рефлексія власних емоційних реакцій педагога);
- роботи методичних об'єднань, майстер-класів, тренінгів з питань адаптації, емоційної підтримки дітей, використання ігрових та арт-терапевтичних методик;
- забезпечення педагогів методичними матеріалами (пам'ятки, сценарії адаптаційних занять, приклади ігор і вправ).

Без спеціальної підготовки та психологічної підтримки самих педагогів важко очікувати від них ефективної допомоги дітям; тому в системі супроводу адаптації обов'язковою складовою має бути робота з емоційним станом вихователів і розвитком їхніх компетентностей у сфері кризового реагування

Узагальнюючи, психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до ЗДО постає як структурований багаторівневий процес, який охоплює роботу з дитиною, батьками й педагогами, спирається на ігрові, арт-терапевтичні, консультативні та методичні форми і реалізується командою фахівців у партнерстві з сім'єю.

1.4. Нормативно-правові засади та організаційні умови супроводу адаптації

Психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти ґрунтується на чинному освітньому та санітарному законодавстві України, а також на підзаконних нормативних актах МОН і МОЗ.

Базовим є Закон України «Про освіту», який визначає пріоритет безпеки, охорони життя й здоров'я здобувачів освіти, орієнтацію освітнього процесу на дитиноцентризм, повагу до гідності особистості, забезпечення психічного та фізичного благополуччя дитини. Саме ці засади задають нормативну рамку для організації безпечного адаптаційного періоду та необхідності системного супроводу в закладах дошкільної освіти [19].

Спеціалізований галузевий документ – Закон України «Про дошкільну освіту» в новій редакції від 06.06.2024 № 3788-IX. У ньому окремо наголошено на забезпеченні фізичного, психічного й соціального благополуччя дитини, створенні безпечних і здоров'язбережувальних умов, а також на відповідальності закладу за організацію освітнього процесу з урахуванням вікових та індивідуальних потреб малюка. Закон підкреслює право дитини на захист від усіх форм насильства, жорстокого ставлення, приниження, що є принципово важливим для розуміння адаптації не лише як «звикання до режиму», а як входження у середовище, де поважають гідність та емоційний комфорт дитини [18].

Ключовим стандартом є Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, 2021), затверджений наказом МОН від 12.01.2021 № 33. У ньому визначено державні вимоги до цілісного розвитку дитини дошкільного віку, серед яких особливо акцентовано: збереження психічного здоров'я, формування емоційного благополуччя, забезпечення безпеки життєдіяльності та добробуту дитини. У змісті освітньої лінії «Особистість дитини» та наскрізних завдань безпеки життєдіяльності закріплено вимогу створення психоемоційно комфортного середовища, врахування індивідуального темпу входження дитини до колективу, підтримки її позитивного самоусвідомлення – усе це безпосередньо окреслює нормативну основу супроводу адаптації [1].

Окремий блок становить санітарно-епідеміологічне законодавство. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів, затверджений наказом МОЗ України від 24.03.2016 № 234 (у чинній редакції), визначає вимоги до влаштування приміщень, площі груп, освітлення, температурного режиму, організації харчування, режиму дня, тривалості сну та перебування дітей на свіжому повітрі, а також до максимально допустимого навантаження на нервову систему дітей раннього віку. Для супроводу адаптації цей документ є базовим, оскільки встановлює нормативи щодо кількості дітей у групі, умов для спокійного сну, організації прогулянок, що прямо впливають на рівень стресу дитини в період входження до ЗДО [41].

У контексті воєнного стану значення набувають листи та рекомендації МОН України щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Зокрема, у листі МОН № 1/17310-23 від 03.11.2023 р. та наступних роз'ясненнях наголошується на необхідності врахування безпекової ситуації, можливості організації освітнього процесу в очному, змішаному чи дистанційному форматі, забезпечення доступу до укриттів, розроблення алгоритмів дій у разі повітряних тривог, а також психоемоційної підтримки дітей і батьків [28].

Додатково, у щорічних рекомендаціях МОН щодо організації освітнього процесу в ЗДО на навчальний рік підкреслюється важливість забезпечення психічного здоров'я та емоційного благополуччя дітей, зменшення навчального перевантаження, збереження ігрового характеру діяльності, особливо в умовах тривалого стресу через війну [46].

Отже, українська нормативно-правова база створює чіткі рамки для забезпечення безпеки, здоров'я та добробуту дитини в ЗДО, що є вихідною умовою побудови системи психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку.

Організаційні моделі адаптаційного періоду в ЗДО

На основі проаналізованих нормативних документів та сучасних науково-методичних досліджень виокремлюються кілька організаційних моделей адаптаційного періоду, що враховують як вікові особливості дітей раннього віку, так і сучасні виклики воєнного часу.

Однією з найбільш поширених є модель поступового входження дитини до ЗДО. Вона передбачає:

- скорочене перебування в перші дні (1–2 години з поступовим збільшенням тривалості до повного дня);
- використання адаптаційних треків або індивідуальних маршрутів, де поетапно прописано завдання на кожен тиждень (знайомство з вихователем, освоєння приміщення, включення в короткі ігрові епізоди з дітьми, поступове розширення участі в режимних моментах);
- можливість спільного перебування з батьками на початковому етапі (за умов безпеки), що знижує рівень тривожності малюка.

Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що така організація періоду адаптації сприяє зменшенню психосоматичних проявів, скороченню тривалості важкої адаптації та формуванню у дітей позитивного ставлення до ЗДО [40].

Важливою організаційною практикою є «пробні візити» та «дні відкритих дверей» для дітей і батьків до початку регулярного відвідування ЗДО. Під час таких візитів родина має можливість ознайомитися з приміщеннями, вихователем, режимом, правилами безпеки, а дитина – побути в груповому просторі без жорсткого регламенту. Це відповідає принципу прозорості та довіри, закріпленому в законодавстві й рекомендованому в методичних матеріалах МОН та регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Особливої уваги потребує адаптація в умовах війни, коли безпекові та психоемоційні ризики значно зростають. Нормативні документи (листи МОН, рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану) зобов'язують засновників і керівників ЗДО забезпечити наявність та доступність укриттів, розробити алгоритми евакуації, проводити навчальні тренування для працівників і дітей, а також інформувати батьків про заходи безпеки [28].

Комплекс досліджень, присвячених впливу війни на психічне здоров'я дітей і учасників освітнього процесу, (О. Будник, О. Косенчук, Н. Тарнавська та ін.) підтверджує, що безпечне фізичне середовище (укриття, зрозумілі правила поведінки під час тривоги) має бути поєднане з емоційною безпекою: стабільністю стосунків із

вихователем, чіткими й м'якими правилами, наявністю ритуалів, можливістю для дитини вільно виражати емоції. Це потребує цілеспрямованої організації адаптаційного періоду з акцентом на психолого-педагогічний супровід, а не лише на адміністративне забезпечення [54].

Отже, нормативно-правові документи України та сучасні дослідження задають чіткі орієнтири для організації адаптаційного періоду: від дотримання санітарних і безпекових вимог до впровадження гнучких моделей поступового входження дитини до ЗДО, активного залучення батьків і створення підтримувального психоемоційного середовища, особливо актуального в умовах воєнного стану.

1.5. Модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО

Розроблення моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти потребує опори на сучасні наукові підходи, що відображають зміщення акценту від «пристосування дитини до системи» до створення умов для її цілісного розвитку й благополуччя.

По-перше, модель ґрунтується на компетентнісному підході, закріпленому в Базовому компоненті дошкільної освіти (2021), де метою дошкільної освіти визначено становлення ключових компетентностей і добробуту дитини, включно з її емоційним благополуччям, відчуттям безпеки та соціальною компетентністю [1].

По-друге, особистісно орієнтований і сімейно-центрований підходи передбачають визнання унікальності кожної дитини, її права на власний темп адаптації та розуміння сім'ї як ключового партнера закладу. У працях Л. Порядченко, О. Харченко підкреслюється, що успішна адаптація неможлива без цілеспрямованого залучення батьків до планування й реалізації адаптаційних заходів, формування з ними довірливих, партнерських стосунків [40].

По-третє, діяльнісний і середовищний підходи орієнтують модель на організацію такого освітнього простору, у якому провідною формою життя дитини виступає гра, а предметно-розвивальне й соціальне середовище створюють умови для безпечного

дослідження, комунікації та поступового включення в групові форми життєдіяльності. Це узгоджується з висновками сучасних українських досліджень про значення середовища ЗДО як чинника емоційного благополуччя й психічного здоров'я дітей, особливо в умовах війни [58].

По-четверте, важливою теоретичною опорою моделі є теорія прив'язаності Дж. Боулбі та сучасні програми підтримки раннього дитинства, які показують, що якість стосунків «дитина – дорослий» виступає базовим предиктором успішності адаптації до нових умов [52].

Ці положення інтегруються в сучасні українські моделі педагогічного супроводу дітей раннього й дошкільного віку, зокрема в моделі О. Негрій та співавт., де супровід дітей, які постраждали від надзвичайних ситуацій, розглядається як багаторівневий процес, що поєднує роботу з дитиною, сім'єю та педагогами [60].

Отже, концептуально запропонована модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до ЗДО спирається на: компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, середовищний і сімейно-центрований підходи; теорію прив'язаності та сучасні підходи до підтримки дитинства в умовах кризи; нормативні вимоги щодо збереження психічного здоров'я, безпеки й добробуту дитини.

Структура моделі психолого-педагогічного супроводу

Виходячи з аналізу наукових джерел і практики ЗДО, структура моделі супроводу адаптації дітей раннього віку може бути представлена як система взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістового, діяльнісного, організаційного та оцінювально-результативного.

Цільовий компонент відображає стратегічну мету – забезпечення успішної, безпечної й психологічно комфортної адаптації дитини до умов ЗДО, збереження її психічного й соматичного здоров'я, формування позитивного ставлення до закладу та довірливих стосунків із дорослими й однолітками. Для батьків метою є зниження тривожності, підвищення їхньої готовності до розлуки з дитиною й усвідомлення власної ролі в адаптаційному процесі. Для педагогів – розвиток компетентності в питаннях супроводу раннього віку та профілактики професійного вигорання. На рівні ЗДО – утвердження безпечного, дитиноцентричного освітнього середовища й

налагодження партнерства із сім'єю. Таке багатовимірне розуміння цілей узгоджується з висновками досліджень О. Негрій та О. Косенчук щодо необхідності підтримки одночасно дітей, батьків і педагогів [59, 60].

Змістовий компонент моделі охоплює три взаємопов'язані змістові блоки:

1) робота з дитиною – ігрові, арт-терапевтичні, казкотерапевтичні, тілесно орієнтовані форми, спрямовані на зниження тривожності, опрацювання ситуації розлуки з батьками, розвиток навичок саморегуляції та соціальної компетентності;

2) робота з батьками – просвітницькі заходи, індивідуальні та групові консультації, тренінги, онлайн-комунікація (месенджери, відеозустрічі), спрямовані на формування адекватних очікувань і стратегії підтримки дитини;

3) робота з педагогами – методичні семінари, супервізії, тренінги з кризово-орієнтованої педагогіки та збереження власного психічного здоров'я.

Необхідність одночасної роботи в усіх трьох змістових напрямках підтверджується емпіричними даними досліджень про мультикомпонентні моделі підтримки дітей, які переживають стрес чи надзвичайні ситуації [64].

Діяльнісний компонент моделі містить алгоритм реалізації супроводу, який охоплює такі етапи:

1) діагностичний (вивчення рівня адаптованості дитини, сімейних факторів, ресурсів і потреб педагогів);

2) планувальний (укладання індивідуальних/групових адаптаційних маршрутів, визначення форм роботи);

3) формувальний (реалізація комплексу заходів супроводу з дітьми, батьками й педагогами);

4) моніторинговий (повторна діагностика й аналіз динаміки адаптаційних показників).

Для діагностики рівнів адаптації доцільно використовувати розроблені українськими дослідниками критерії й методики [4, 5].

Організаційний компонент моделі визначає:

1) формат адаптаційного періоду (поступовий вхід, скорочене перебування, пробні візити, присутність батьків на стартовому етапі);

2) розподіл функцій між суб'єктами супроводу (вихователь, психолог, медичний працівник, адміністрація, батьки);

3) забезпечення безпечного фізичного середовища (відповідність Санітарному регламенту, наявність укриття, чіткі алгоритми дій у разі тривоги);

4) інтеграцію супроводу в систему внутрішнього забезпечення якості освіти ЗДО.

Необхідність виділення організаційного компонента як окремої складової моделі підкреслюється сучасними дослідженнями, що акцентують на впливі умов війни та загальної безпекової ситуації на психічне здоров'я учасників освітнього процесу [50, 58].

Оцінювально-результативний компонент передбачає визначення критеріїв та індикаторів ефективності моделі:

1) для дитини – зниження частоти та інтенсивності негативних емоційних та психосоматичних реакцій, зростання готовності до взаємодії, позитивне ставлення до ЗДО;

2) для батьків – зменшення тривожності, зростання обізнаності щодо вікових особливостей адаптації, готовність дотримуватися узгоджених стратегій підтримки;

3) для педагогів – зростання професійної впевненості, володіння методами підтримки, зниження проявів професійного вигорання;

4) для ЗДО – наявність внутрішніх регламентів адаптації, системна співпраця з батьками, інтегровані механізми моніторингу психічного здоров'я та благополуччя дітей.

Побудова системи моніторингу, що поєднує психолого-педагогічні та організаційні показники, відповідає логіці «мульти-рівневого моніторингу», запропонованого в дослідженні О. Косенчук і Н. Тарнавської [58].

Узагальнення теоретичних положень та результатів сучасних українських і міжнародних досліджень дає змогу сформулювати педагогічні умови, реалізація яких, згідно з гіпотезою дослідження, забезпечуватиме підвищення ефективності адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти. До таких умов належать:

Забезпечення емоційно підтримувальної взаємодії дорослого з дитиною в освітньому середовищі ЗДО: чутливість до сигналів дитини, безоцінне прийняття її

емоцій, послідовність вимог, використання ігрових та арт-терапевтичних форм як засобів зниження тривожності. Необхідність такої умови підтверджується даними про зв'язок якості стосунків «дитина – дорослий» з рівнем адаптованості та психічного здоров'я дітей раннього й дошкільного віку [58, 60].

Реалізація партнерської моделі взаємодії із сім'єю у процесі адаптації: системна просвітницька робота з батьками, залучення їх до планування адаптаційного періоду, підтримка емоційного стану батьків, використання онлайн-комунікації для забезпечення прозорості й довіри. Дослідження Л. Порядченко, О. Харченко, а також ініціативи UNICEF в Україні демонструють, що підтримка батьків суттєво підсилює ефект заходів, спрямованих безпосередньо на дітей [40; 64].

Спеціально організований адаптаційний період із поступовим входженням дитини до ЗДО, використанням індивідуальних адаптаційних маршрутів, пробних візитів і можливістю присутності батьків на стартових етапах (з урахуванням безпекових вимог). Емпіричні дані свідчать, що саме така організація суттєво знижує ризик важкої адаптації, особливо в умовах воєнного стану [50].

Методичний та психологічний супровід педагогів, що включає підвищення їхньої компетентності в питаннях раннього віку, кризової педагогіки, арт-терапевтичних та ігрових методик, а також заходи з профілактики професійного вигорання. На це прямо вказують дослідження, які фіксують високий рівень тривоги й емоційного виснаження педагогів у воєнний час і наголошують на необхідності підтримки їхнього психічного здоров'я як передумови допомоги дітям [53, 64].

Інтеграція супроводу адаптації в систему управління якістю та безпекою освітнього середовища ЗДО, зокрема дотримання санітарних вимог, наявність укриття, відпрацьовані алгоритми дій під час тривог, наявність внутрішніх регламентів щодо адаптаційного періоду. Така умова узгоджується з вимогами Санітарного регламенту та рекомендацій МОН щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану [41].

Сформульовані педагогічні умови визначають логіку подальшої емпіричної частини кваліфікаційної роботи: у другому розділі буде представлено діагностику вихідного стану адаптованості дітей, реалізацію запропонованої моделі в

експериментальних групах та аналіз змін за визначеними критеріями, що дасть змогу перевірити висунуту гіпотезу про ефективність моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.

Висновки до 1 розділу

Узагальнення результатів теоретико-методологічного аналізу дає змогу стверджувати, що ранній вік є сенситивним періодом психофізичного, соціально-емоційного та мовленнєвого розвитку дитини, який одночасно характеризується високим потенціалом зростання й підвищеною вразливістю до стресових впливів. Адаптація дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти розглядається як комплексний міждисциплінарний феномен, що поєднує біологічні, психологічні, соціальні й педагогічні аспекти та виявляється у зміні емоційного стану, поведінки, соматичного здоров'я й соціально-комунікативної активності дитини. Уточнено поняття «адаптація дитини до ЗДО», «адаптованість», «важка адаптація» та визначено типи й рівні адаптації (легка, помірна, важка) на основі емоційних, поведінкових, соматичних і соціально-комунікативних критеріїв.

Обґрунтовано, що психолого-педагогічний супровід адаптації принципово відрізняється від разової допомоги чи вузько корекційних впливів і постає як довготривалий, системний, командний процес, що включає діагностику, профілактику, корекційно-розвивальну роботу, консультування та моніторинг у взаємодії дитини, батьків, педагогів і фахівців ЗДО. На основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, середовищного та сімейно-центрованого підходів, а також теорії прив'язаності, розроблено модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО, структура якої охоплює цільовий, змістовий, діяльнісний, організаційний та оцінювально-результативний компоненти, з окресленням очікуваних результатів для дитини, батьків, педагогів та закладу.

У ході теоретичного аналізу виокремлено й попередньо обґрунтовано педагогічні умови ефективного супроводу адаптації: забезпечення емоційно підтримувальної

взаємодії дорослого з дитиною; партнерська модель співпраці із сім'єю; спеціально організований адаптаційний період із поступовим входженням дитини до ЗДО; методичний і психологічний супровід педагогів; інтеграція заходів із супроводу адаптації в систему управління якістю й безпекою освітнього середовища, з урахуванням викликів воєнного часу. Сформульована гіпотеза дослідження полягає в тому, що цілеспрямована реалізація зазначених педагогічних умов у межах розробленої моделі забезпечуватиме більш успішний, безпечний і психологічно комфортний перебіг адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти, що підлягає емпіричній перевірці в другому розділі кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗДО

2.1. Організація та методика дослідження

Емпіричне дослідження психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти здійснювалося на базі закладу дошкільної освіти «Дюймовочка» с. Майорщина Гребінківської міської ради Полтавської області. Заклад функціонує в умовах воєнного стану, має облаштоване найпростіше укриття, розроблені інструкції та алгоритми дій у разі повітряних тривог, що позначається на режимі перебування дітей (можливі перерви в освітньому процесі, переміщення до укриття, зміна тривалості прогулянок) і підсилює актуальність питання психолого-педагогічного супроводу адаптації.

Контингент вихованців ЗДО «Дюймовочка» становлять переважно діти із місцевих сільських родин, частина з яких має досвід трудової міграції батьків або тимчасового роз'єднання сім'ї. Значна частина дітей вперше вступає в організоване освітнє середовище в ранньому віці, без попереднього досвіду відвідування груп короткотривалого перебування чи центрів розвитку.

У дослідженні брали участь: 20 дітей раннього віку (орієнтовно 1,8–3 роки), які вперше розпочали систематичне відвідування ЗДО в поточному навчальному році; 8 педагогів (вихователі групи раннього віку, практичний психолог, медична сестра, представники адміністрації); 20 батьків (законних представників) зазначених дітей.

На основі принципу зіставності за віком і статтю дітей було сформовано дві групи: експериментальну групу (ЕГ) – 10 дітей (50 % вибірки), у якій здійснювалось упровадження розробленої моделі психолого-педагогічного супроводу; контрольну групу (КГ) – 10 дітей (50 % вибірки), у якій адаптація

відбувалася в межах традиційної практики закладу без спеціальної програми супроводу.

Такий розподіл дав змогу забезпечити порівнюваність груп та емпірично перевірити ефективність запропонованої моделі супроводу адаптації.

Етапи дослідження

Організація емпіричного дослідження передбачала поетапну реалізацію розробленої програми й включала чотири взаємопов'язані етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний і контрольний.

Підготовчий етап був спрямований на теоретико-методичне й організаційне забезпечення дослідження. На цьому етапі: проаналізовано освітню програму ЗДО «Дюймовочка», річний план, плани роботи практичного психолога, локальні положення щодо організації адаптації дітей раннього віку; уточнено мету, завдання та гіпотезу дослідження з урахуванням реальних умов функціонування закладу в період воєнного стану; розроблено комплекс інструментарію (анкета для батьків, анкета/опитувальник для педагогів, карта спостереження за дитиною, схема експертної оцінки рівня адаптації); проведено інструктаж і міні-тренінг для педагогів щодо особливостей спостереження за дітьми раннього віку в період адаптації, етичних вимог, правил заповнення карт спостереження та анкет.

Констатувальний етап був спрямований на виявлення вихідного рівня адаптації дітей раннього віку та стану організації психолого-педагогічного супроводу в ЗДО. Упродовж перших 3–4 тижнів від початку систематичного відвідування закладу: здійснювалося щоденне спостереження за дітьми ЕГ і КГ у групі раннього віку з фіксацією показників за визначеними критеріями (емоційними, поведінковими, соматичними, соціально-комунікативними); проведено анкетування батьків щодо особливостей поведінки дитини вдома, її реакцій на розлуку, наявності/відсутності попереднього досвіду перебування в колективах, очікувань і побоювань стосовно адаптації до ЗДО; здійснено опитування педагогів (вихователів, психолога, медичної сестри, адміністрації) щодо наявних практик підтримки дітей раннього віку, труднощів адаптаційного періоду та потреб у методичній і психологічній підтримці; на основі зібраних

даних кожній дитині було визначено рівень адаптації (легкий, помірний, важкий).

Формувальний етап був пов'язаний із упровадженням моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації в експериментальній групі. Зміст формувального впливу включав: організацію поступового входження дитини до ЗДО (скорочене перебування в перші дні, індивідуалізовані адаптаційні маршрути, використання «ритуалів приходу й прощання» тощо); проведення ігрових, арт-терапевтичних, казкотерапевтичних і тілесно орієнтованих вправ із дітьми ЕГ, спрямованих на зменшення тривожності, формування довіри до вихователя, розвиток позитивного ставлення до закладу та групи; системну роботу з батьками (індивідуальні консультації, короткі групові зустрічі, пам'ятки, онлайн-комунікація через месенджери); методичну та психологічну підтримку педагогів (консультації практичного психолога, обговорення складних випадків, надання розроблених сценаріїв ігор та занять).

У контрольній групі адаптація дітей здійснювалася відповідно до традиційної практики закладу (без спеціально сконструйованої програми супроводу).

Контрольний етап був спрямований на оцінювання ефективності моделі. Наприкінці адаптаційного періоду повторно: проведено спостереження за дітьми ЕГ і КГ за тією ж картою спостереження; здійснено анкетування батьків щодо змін у поведінці та стані дитини вдома; отримано експертні оцінки вихователів і психолога щодо ступеня включеності дітей у життя групи, стабільності емоційного стану, дотримання режиму.

Методи дослідження та інструментарій

Методичний комплекс дослідження було розроблено з урахуванням вікових особливостей дітей раннього віку та цілей виявлення як об'єктивних показників адаптації, так і суб'єктивних уявлень батьків і педагогів. Основні методи:

Педагогічне та психологічне спостереження.

Здійснювалося вихователями та практичним психологом за картою спостереження, у якій фіксувалися: емоційний стан (настрій, частота й інтенсивність плачу, страху, протесту, позитивні емоції); поведінка (готовність до контакту з дорослими й однолітками, включеність у гру та заняття, дотримання

режимних моментів); соматичні прояви (скарги на самопочуття, частота захворювань, зміни апетиту й сну); соціально-комунікативна активність (ініціативність у взаємодії, реакція на звернення дорослого, характер спілкування з іншими дітьми).

Анкетування батьків.

Спеціально розроблена анкета для батьків дітей ЕГ і КГ містила: запитання щодо особливостей раннього розвитку дитини (здоров'я, попередній досвід відвідування колективів); опис типових реакцій дитини на розлуку з батьками; питання про стиль виховання, звичні способи заспокоєння дитини; блок про очікування й переживання батьків, пов'язані з адаптацією; блок про зміни в поведінці дитини вдома в період адаптації.

Анкетування та бесіди з педагогами.

Анкета-опитувальник для вихователів і практичного психолога доповнювалася напівструктурованими бесідами та дозволяла з'ясувати: як педагоги розуміють адаптацію дітей раннього віку; які форми й засоби підтримки вони застосовують; які труднощі відзначають в умовах воєнного стану; яку методичну й психологічну підтримку вважають необхідною.

Експертна оцінка рівнів адаптації.

На основі даних спостереження, анкет батьків і педагогів здійснювалася експертна класифікація дітей за рівнями адаптації (легкий, помірний, важкий). Результати подані в процентному вираженні, що дає змогу порівнювати структуру рівнів адаптації в ЕГ і КГ та відстежувати їхню динаміку.

Кількісна та якісна обробка результатів.

Використовувалися: обчислення відсотків (розподіл дітей за рівнями адаптації в ЕГ і КГ на різних етапах); порівняння відсоткових показників (до/після формувального впливу, між ЕГ і КГ); якісний аналіз описів поведінки дітей та відповідей батьків і педагогів (контент-аналіз ключових тем і смислів).

2.2. Стан адаптації дітей раннього віку й психолого-педагогічного супроводу (констатувальний етап)

Діагностика рівнів адаптованості дітей раннього віку на констатувальному етапі здійснювалася шляхом систематичного педагогічного та психологічного спостереження у поєднанні з аналізом даних анкетування батьків і опитування педагогів.

Основним інструментом виступала карта адаптованості, у якій упродовж перших 3–4 тижнів відвідування закладу фіксувалися показники за чотирма групами критеріїв:

- 1) емоційні прояви (сталість настрою, частота й інтенсивність плачу, страху, протесту, наявність позитивних емоцій);
- 2) поведінкові прояви (готовність до контакту з дорослими й однолітками, включеність у гру, участь у заняттях, дотримання режимних моментів);
- 3) соматичні показники (скарги на самопочуття, частота захворювань, зміни сну й апетиту);
- 4) соціально-комунікативні прояви (ініціативність у спілкуванні, реакція на звернення дорослого, характер взаємодії з іншими дітьми).

Доповнювальним інструментом були щоденники спостережень, які вели вихователі та практичний психолог. У них фіксувалися типові ситуації (ранковий прихід, розлучення з батьками, включення в спільні ігри, участь у режимних моментах), короткі описи реакцій дитини, зміни в динаміці протягом тижня.

На основі сукупності даних для кожної дитини визначався рівень адаптації за чотирибальною шкалою:

- *високий рівень* – короткочасні, неінтенсивні негативні реакції на початку; швидке входження в режим; стабільний позитивний або переважно рівний емоційний фон; готовність до взаємодії з дорослими та однолітками; відсутність виражених соматичних проявів;
- *достатній рівень* – помірні негативні реакції у перші дні; поступове прийняття режиму; переважно позитивні або змінні емоції; окремі труднощі у взаємодії, що

зменшуються; можливі поодинокі соматичні прояви (епізодичні скарги, нечасті пропуски через хворобу);

– *середній рівень* – триваліші й інтенсивні негативні емоції, частий плач; нестійкий настрій; відстрочене прийняття режиму; нестабільна включеність у діяльність; соматичні реакції (зниження апетиту, порушення сну, частіші захворювання);

– *низький рівень* – стійкий негативний емоційний фон, виражені прояви протесту та відмови; значні труднощі у прийнятті режиму; мінімальна включеність у спільну діяльність; часті соматичні скарги й пропуски через хворобу; уникання контактів з дітьми й дорослими.

Результати констатувального етапу подано у відсотках від загальної кількості дітей у кожній групі (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл дітей за рівнями адаптації до умов ЗДО на констатувальному етапі (у %)

Рівень адаптації	КГ, %	ЕГ, %
Високий	10	10
Достатній	20	10
Середній	40	50
Низький	30	30
Разом	100	100

Як видно з таблиці 2.1, у контрольній групі 30 % дітей мають високий/достатній рівні адаптації (10 % – високий, 20 % – достатній), тоді як 70 % перебувають на середньому та низькому рівнях (40 % і 30 % відповідно). В експериментальній групі частка дітей із високим і достатнім рівнями адаптації ще нижча (разом 20 %), натомість більшість (50 %) демонструють середній рівень адаптованості, а 30 % – низький.

Продемонструємо наочно у діаграмі (рис.2.1).

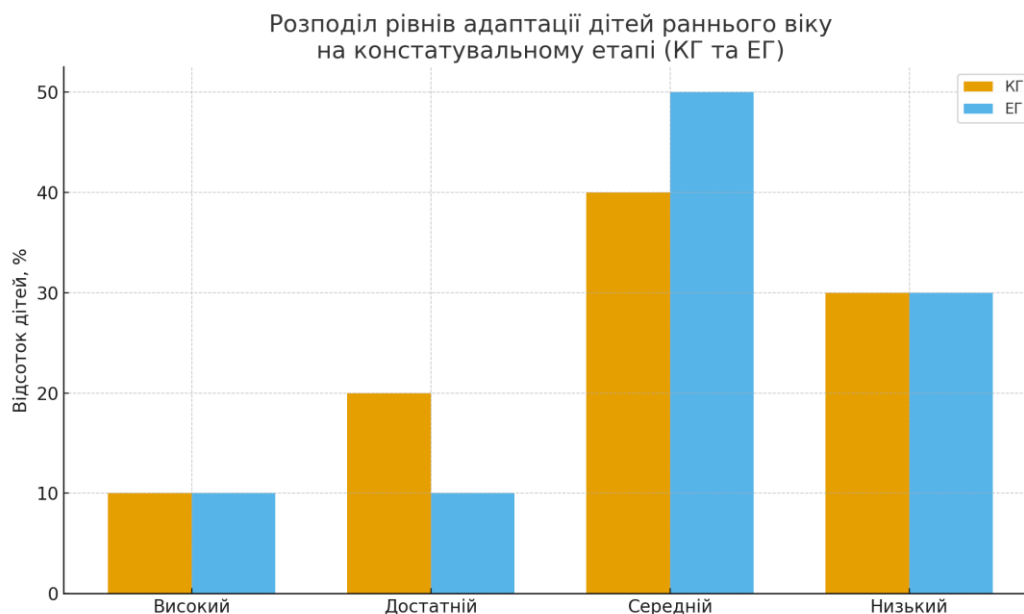

Рис. 2.1. Розподіл рівнів адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО на констатувальному етапі в контрольній та експериментальній групах (у %).

Отже, загалом структура рівнів адаптації в обох групах свідчить про переважання середнього й низького рівнів, що вказує на наявність суттєвих труднощів входження дітей раннього віку до умов ЗДО і підтверджує актуальність розроблення та впровадження спеціальної моделі психолого-педагогічного супроводу.

Для виявлення чинників, які впливають на перебіг адаптації дітей раннього віку, було проаналізовано результати анкетування батьків та анкетування й опитування педагогів.

За даними батьків, до чинників, що полегшують адаптацію, належать: попередній досвід перебування дитини в малих колективах (ігрові кімнати, дитячі центри, групи раннього розвитку); наявність стабільних ритуалів (спільний ранковий шлях до садка, «ритуал прощання» тощо); узгоджена позиція батьків у питаннях відвідування ЗДО, емоційна готовність дорослих до розлуки; позитивне попереднє знайомство з вихователем і приміщенням групи (участь у днях відкритих дверей, адаптаційних зустрічах).

До чинників, що ускладнюють адаптацію, батьки найчастіше відносили: відсутність попереднього досвіду розлуки з матір'ю/основним доглядальником;

підвищену тривожність самих батьків, невпевненість у правильності рішення віддати дитину до ЗДО; нестабільність сімейної ситуації (тривалі від'їзди одного з батьків, внутрішня міграція, досвід повітряних тривог і перебування в укриттях); порушення режиму дня вдома (пізні засинання, нерегулярне харчування), що ускладнює входження в організований режим ЗДО.

За результатами опитування педагогів, до чинників, що полегшують адаптацію, вони віднесли: послідовну позицію батьків, їх готовність співпрацювати, виконувати спільно погоджені рекомендації; можливість поступового збільшення тривалості перебування дитини в групі; наявність у педагога досвіду роботи з дітьми раннього віку та підтримку з боку практичного психолога.

Серед чинників, що ускладнюють супровід адаптації, педагоги називали: нестачу часу для індивідуальної роботи з кожною дитиною на фоні загальної кількості вихованців групи; недостатню методичну забезпеченість саме з питань адаптації раннього віку (відсутність готових програм, сценаріїв, діагностичних матеріалів); варіативність та непередбачуваність режиму через воєнний стан (переміщення до укриття, переривання занять, зміни тривалості перебування дітей).

Таким чином, аналіз чинників показує, що перебіг адаптації визначається поєднанням індивідуальних особливостей дитини, сімейних стратегій підтримки та організаційно-педагогічних умов у ЗДО, що необхідно врахувати при розробленні й реалізації моделі супроводу.

Оцінка *стану психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку в ЗДО «Дюймовочка»* показала, що заклад має окремі елементи підтримки, однак їм бракує системності й цілісності. Зокрема, виявлено такі *форми роботи*: проведення разових консультацій для батьків перед початком відвідування ЗДО; використання вихователями індивідуальних бесід із батьками щодо особливостей поведінки дитини в групі; епізодична участь практичного психолога в роботі з дітьми, які виявляють виражені труднощі адаптації (частий плач, відмова від контакту тощо).

Водночас виявлено низку *проблем і прогалин*: відсутність чітко прописаної програми адаптаційного періоду для дітей раннього віку (етапів, заходів, відповідальних осіб, очікуваних результатів); недостатня координація дій між вихователями, психологом, медичною службою та адміністрацією щодо спільного планування і здійснення супроводу; обмеженість системної роботи з батьками (переважання інформування над партнерською взаємодією, відсутність групових зустрічей, тренінгів, пам'яток про адаптацію); брак спеціалізованого методичного забезпечення (розроблених карт адаптації, індивідуальних маршрутів, пакетів діагностичних і розвивальних матеріалів саме для раннього віку); відсутність регулярного моніторингу показників адаптованості дітей та аналізу цих даних на рівні педагогічного колективу.

Загалом стан супроводу можна охарактеризувати як частково сформований на рівні окремих практик, однак не оформлений у вигляді цілісної моделі, інтегрованої в систему внутрішнього забезпечення якості освіти ЗДО.

Результати констатувального етапу засвідчують, що:

Більшість дітей раннього віку в експериментальній і контрольній групах перебувають на середньому та низькому рівнях адаптації, що проявляється у нестабільному емоційному фоні, труднощах прийняття режиму, вибірковій участі в діяльності, наявності психосоматичних реакцій.

Перебіг адаптації виявився суттєво пов'язаним із сімейними чинниками (готовність батьків до розлуки, послідовність виховних стратегій, попередній досвід перебування дитини в колективах) і організаційно-педагогічними умовами в ЗДО (наявність/відсутність програми адаптації, рівень координації дій педагогів, підтримка психолога).

Стан психолого-педагогічного супроводу в закладі дошкільної освіти «Дюймовочка» можна оцінити як фрагментарний: наявні окремі форми підтримки дітей і батьків, проте відсутня комплексна, науково обґрунтована модель супроводу, що включала б діагностику, профілактику, корекційно-розвивальну роботу, консультування та моніторинг.

Сформоване таким чином «проблемне поле» дозволяє уточнити гіпотезу

дослідження: ефективність адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО істотно зростатиме за умови цілеспрямованої реалізації спеціально розробленої моделі психолого-педагогічного супроводу, яка передбачає: організацію емоційно підтримувальної взаємодії дорослого з дитиною; партнерську співпрацю ЗДО з батьками; спеціально спроектований адаптаційний період; методичний і психологічний супровід педагогів; системний моніторинг показників адаптованості дітей.

Ці проміжні висновки логічно підводять до розроблення, упровадження й експериментальної перевірки моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації, що стане предметом подальшого аналізу в наступних підрозділах другого розділу.

2.3. Програма (модель) психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку

Розроблена програма психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти ґрунтується на уявленні про супровід як багаторівневий процес, що поєднує роботу з дитиною, її сім'єю та педагогами, і є узгодженою з сучасними моделями педагогічної підтримки дітей раннього й дошкільного віку, запропонованими українськими дослідниками. Зокрема, структура програми співвідноситься з підходом О. Nehrii та співавторів до багаторівневих моделей підтримки дітей, які опинилися в умовах надзвичайних ситуацій та воєнних дій [60] та концепцією мульти-рівневого моніторингу психічного здоров'я дошкільників у дослідженні О. Косенчук, Н. Тарнавської [58].

Логіка програми передбачає три взаємопов'язані блоки супроводу:

1. Блок роботи з дітьми.

Спрямований на зниження тривожності, формування відчуття безпеки та довіри до вихователя й однолітків, підтримку емоційного благополуччя. Основний зміст становлять:

- ігрові вправи на знайомство, формування позитивного образу групи («коло знайомств», «моє місце в групі»);
- елементи арт-терапії (малювання настрою, спільні колажі «я і мій садок», ліплення «друга в садку»);
- казкотерапевтичні сюжети про героя, який уперше йде до садка, долає страх і знаходить друзів;
- прості тілесно орієнтовані вправи (дихальні ігри, «обійми-ковдра», вправи на розслаблення), що допомагають зменшити м'язову напругу та заспокоїтися.

Застосування таких методів узгоджується з рекомендаціями щодо психосоціальної підтримки дітей раннього й дошкільного віку в кризових умовах, представленими в українських та міжнародних публікаціях [59, 60].

2. Блок роботи з батьками.

Орієнтований на зниження їхньої тривожності, формування реалістичних очікувань щодо адаптації та вироблення конструктивних стратегій підтримки дитини. Передбачає:

- просвітницькі зустрічі про вікові особливості раннього віку й типові прояви адаптації;
- індивідуальні консультації з обговоренням конкретних ситуацій, спільним пошуком рішень;
- підготовку пам'яток (рекомендації щодо режиму, «ритуалів прощання», фраз підтримки дитини тощо);
- онлайн-комунікацію (Viber/Telegram-групи, короткі відеоповідомлення, фото-коментарі), що забезпечує прозорість і довіру у взаємодії ЗДО та сім'ї.

Подібну логіку партнерства з батьками як умови успішної адаптації й психічного благополуччя дітей підтримують і сучасні ініціативи UNICEF в Україні, спрямовані на зміцнення зв'язку «садок – сім'я» в умовах війни [64].

3. Блок роботи з педагогами.

Передбачає підвищення їхньої професійної та емоційної готовності до супроводу дітей раннього віку:

- методичні зустрічі й тренінги, присвячені питанням адаптації, ненасильницької комунікації, кризової педагогіки;
- практичні кейси (розбір типових і складних ситуацій адаптації, пошук різних варіантів реагування);
- елементи супервізії та взаємонавчання (обговорення випадків між педагогами за участі психолога);
- вправи й техніки для підтримки психічного здоров'я самих педагогів, що узгоджується з висновками досліджень про зростання тривожності та емоційного виснаження освітян у воєнний час [54].

Структура програми, таким чином, забезпечує логіку «від дитини – через сім'ю – до педагога і закладу», що відповідає сучасним підходам до багаторівневого супроводу дітей у кризових умовах [58].

Зміст реалізації програми в закладі дошкільної освіти «Дюймовочка» с. Майорщина впорядковано за трьома основними напрямками відповідно до описаних блоків.

1) Заняття/сесії з дітьми в адаптаційний період.

Упродовж перших 4–6 тижнів адаптації в експериментальній групі реалізовувався цикл занять і мікросесій, інтегрованих у режим дня:

Ігрові ранкові кола («Знайомимося й вітаємося»). Короткі зустрічі в колі, під час яких діти по черзі називають своє ім'я, обирають «емоційний смайлик», передають «кульку дружби» тощо. Мета – створення передбачуваного ритуалу, зниження напруги у момент розлуки з батьками, формування позитивного початку дня.

Арт-терапевтичні міні-заняття («Мій настрій», «Мій садок»). Діти зображують свій настрій кольорами, малюють групу, вихователя, «улюблений куточок у садку», створюють спільні колажі. Після завершення – коротке обговорення («що ти намалював?», «що тут тобі подобається?»), спрямоване на вербалізацію переживань.

Казкові історії про адаптацію («Казка про Зайчика, який ішов до садка»). Вихователь використовує прості казки й оповідання про героя, який боїться нового місця, сумує за мамою, але поступово знаходить друзів. Обов'язковим компонентом є обговорення: «що відчував герой?», «що йому допомогло?», «що ми можемо зробити, коли сумно?».

Тілесно орієнтовані вправи та ігри. Використовувалися короткі вправи на розслаблення («дихаємо, як їжачок», «надмиваємо кульку живота», «обійми-ковдра»), рухливі ігри з елементами «заземлення» (тупання, перекочування, обійми з м'якими іграшками). Такі техніки рекомендовані в сучасних протоколах психосоціальної підтримки дітей, які перебувають у стресових умовах [60].

2) *Форми взаємодії з батьками.*

Робота з батьками будувалася на принципах партнерства й передбачала декілька форматів:

Індивідуальні бесіди до та під час адаптації. До початку відвідування ЗДО проводилися вступні бесіди, у процесі яких з'ясовувались особливості дитини, сімейні звички, реакції на нові ситуації. Під час адаптації організовувалися короткі «ранкові» та «вечірні» розмови про стан дитини, її поведінку вдома й у садку.

Групові зустрічі для батьків. На початку та наприкінці адаптаційного періоду проводилися групові зустрічі, присвячені темам: «Що таке адаптація і як вона проявляється у дітей раннього віку», «Як допомогти дитині звикнути до садка в умовах війни». Під час зустрічей батьки отримували інформацію, обмінювалися досвідом, ставили запитання психологу й вихователю.

Письмові матеріали й пам'ятки. Для батьків підготовлено короткі рекомендації («10 порад батькам щодо адаптації дитини до ЗДО», «Як говорити з дитиною про садок», «Ритуали, які полегшують розлуку»). Вони були розміщені як у друкованому вигляді, так і у форматі PDF у батьківському онлайн-чаті.

Онлайн-комунікація (месенджери). Створено групу у Viber, де вихователь і психолог розміщували короткі повідомлення про перебіг дня, фото фрагментів діяльності, нагадування про важливі моменти, а також міні-«підказки» щодо

домашніх способів підтримки. Подібні практики відповідають сучасним підходам до підтримки сімей у кризових умовах, які впроваджують міжнародні організації [64].

3) Методична підтримка педагогів.

З метою підвищення якості супроводу проведено комплекс заходів для педагогів:

Методичні семінари й міні-тренінги. Тематика включала: «Психолого-педагогічні особливості адаптації дітей раннього віку», «Емоційно підтримувальна взаємодія вихователя з дитиною», «Ненасильницька комунікація з батьками».

Робота з кейсами. На методичних зустрічах аналізувалися конкретні випадки важкої адаптації, педагоги спільно шукали можливі стратегії реагування, порівнювали їх ефективність.

Елементи супервізії та взаємонавчання. Практичний психолог організував обговорення складних ситуацій, фокусуючись не лише на поведінці дітей, а й на емоціях самих педагогів. Це узгоджується з підходами до педагогічного супроводу й самопідтримки, описаними в роботах О. Будник та колег [54].

Поширення добрих практик. Поступово формувався банк сценаріїв занять, вправ та ігор, які педагоги могли використовувати й адаптувати під особливості власних груп.

Очікувані результати реалізації програми психолого-педагогічного супроводу адаптації визначено на трьох рівнях: для дітей, для батьків і для педагогів. Такий підхід узгоджується з логікою багаторівневих моделей підтримки, презентованих у сучасних українських дослідженнях [60].

1) Для дітей: зменшення проявів тривожності, частоти й інтенсивності плачу при розлуці з батьками; зниження кількості психосоматичних реакцій (порушення сну, апетиту, скарг на самопочуття, частих пропусків через хворобу); стабілізація емоційного фону: поява переважно позитивних або рівних емоцій, зменшення тривалих періодів негативних переживань; підвищення включеності в діяльність: активна участь у грі, заняттях, режимних моментах; посилення соціально-комунікативної активності – збільшення кількості ініціативних звернень до

педагога й однолітків, формування перших позитивних стосунків із дітьми в групі.

Такі результати відповідають орієнтирам, окресленим у дослідженнях щодо психічного здоров'я та благополуччя дітей дошкільного віку, які перебувають у кризових умовах [58].

2) *Для батьків*: зниження рівня тривожності, пов'язаної з відвідуванням дитиною ЗДО, більш реалістичне бачення адаптаційного процесу; формування конструктивних стратегій реагування (послідовність у рішенні щодо відвідування садка, підтримувальна комунікація з дитиною, відмова від залякувань і маніпуляцій); зростання довіри до педагогів та ЗДО, активніше включення в партнерську взаємодію (участь у зустрічах, обговореннях, виконання спільно вироблених рекомендацій); підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності щодо особливостей розвитку й адаптації дітей раннього віку.

Результати реалізації подібних програм у міжнародних проєктах свідчать, що робота з батьками значно підсилює вплив заходів, спрямованих безпосередньо на дітей [64].

3) *Для педагогів*: зростання професійної компетентності в питаннях адаптації дітей раннього віку, кризової педагогіки, психолого-педагогічного супроводу;

підвищення впевненості у власних діях, зменшення професійної невизначеності в ситуаціях важкої адаптації; удосконалення комунікативних навичок у взаємодії з батьками, опанування принципів ненасильницької комунікації; часткове зниження рівня емоційного виснаження та профілактика професійного вигорання за рахунок супервізійної підтримки й колегіального обговорення складних випадків [54].

Отже, запропонована програма (модель) психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку має чітко структуровану логіку, спирається на сучасні українські й міжнародні дослідження та орієнтується на цілісний вплив – одночасно на дитину, її сім'ю та педагогів. У подальших підрозділах буде представлено результати її експериментальної перевірки в умовах ЗДО «Дюймовочка».

2.4. Експериментальна перевірка ефективності моделі

Формувальний етап експерименту був спрямований на впровадження в експериментальній групі розробленої програми психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО «Дюймовочка» с. Майорщина та порівняння її результатів із показниками контрольної групи, де адаптація здійснювалася у межах традиційної практики закладу.

Тривалість формувального етапу становила 6 тижнів від початку відвідування дітьми закладу на постійній основі. Програма реалізовувалася в природних умовах освітнього процесу й інтегрувалася в режим дня.

У експериментальній групі (ЕГ) заходи відбувалися за такою орієнтовною частотою та тривалістю: щоденні короткі ігрові та ритуальні практики (ранкове коло, вправи на знайомство, «ритуали прощання»; 5–10 хв щоденно); 2–3 рази на тиждень – арт-терапевтичні та казкотерапевтичні міні-заняття (10–15 хв), спрямовані на зниження тривожності, формування відчуття безпеки й довіри до вихователя; щонайменше 2 рази на тиждень – тілесно орієнтовані вправи (дихальні ігри, вправи на розслаблення, «обійми-ковдра»), які включалися в структуру рухливих хвилинок; ефективність подібних технік підтверджується сучасними протоколами психосоціальної підтримки дітей у стресових умовах.

Робота з батьками ЕГ здійснювалася у кількох форматах: 2 групові зустрічі (на початку та в середині формувального етапу), присвячені особливостям адаптації раннього віку, ролі батьків у підтримці дитини, специфіці життя закладу в умовах воєнного стану; індивідуальні консультації (за потреби, у середньому 1–2 контакти на сім'ю за період), під час яких уточнювалися сімейні стратегії, обговорювалися труднощі й спільні рішення; постійна онлайн-комунікація у батьківському чаті (Viber): короткі повідомлення про перебіг дня, фотофрагменти діяльності, міні-поради щодо підтримки дитини вдома; така форма відповідає сучасним рекомендаціям щодо сімейно-центричного підходу в умовах війни.

Робота з педагогами ЕГ включала: 2 методичні семінари-тренінги (по 1,5–2 години) з питань психолого-педагогічного супроводу адаптації, ненасильницької комунікації з дітьми й батьками, саморегуляції емоцій педагога; супервізійні міні-

сесії (1 раз на тиждень по 30–40 хв), під час яких обговорювалися складні випадки адаптації, емоційні реакції дітей і дорослих, вироблялися спільні стратегії реагування; обмін методичними матеріалами (сценарії ігор, казок, вправ, шаблони карт спостереження та індивідуальних маршрутів адаптації), що відповідає напрацюванням українських дослідників щодо організації системної педагогічної підтримки у період адаптації.

У контрольній групі (КГ) адаптація дітей відбувалася за звичною для закладу практикою: поступове збільшення тривалості перебування дитини в групі; індивідуальні бесіди вихователя з батьками без структурованої програми; епізодичне залучення практичного психолога до роботи з дітьми з вираженими труднощами.

Спеціально організовані блоки роботи з батьками й педагогами, а також цілісний комплекс ігрових, арт-терапевтичних та тілесно орієнтованих заходів у КГ цілеспрямовано не впроваджувалися.

На контрольному етапі (по завершенні 6-го тижня реалізації програми) було повторно здійснено спостереження за дітьми, анкетування батьків та опитування педагогів. Рівні адаптації визначалися за тією ж чотирирівневою шкалою (високий, достатній, середній, низький), що й на констатувальному етапі, із урахуванням емоційних, поведінкових, соматичних і соціально-комунікативних показників, запропонованих у працях С. Бурсової та інших українських дослідників.

Результати представлені у таблиці 2.2 та на діаграмі (рис.2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл дітей за рівнями адаптації до умов ЗДО на контрольному етапі (у %)

Рівень адаптації	КГ, %	ЕГ, %
Високий	20	40
Достатній	30	40
Середній	30	20
Низький	20	0
Разом	100	100

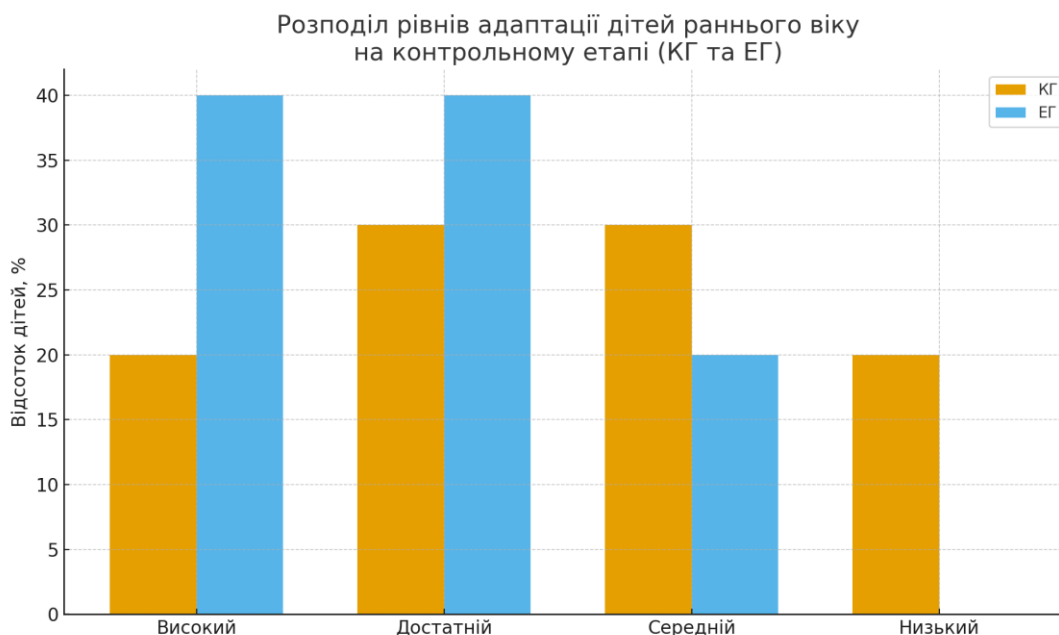

Рис. 2.2. Розподіл рівнів адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО на контрольному етапі в контрольній та експериментальній групах (у %).

Порівняння даних констатувального та контрольного етапів свідчить про позитивну динаміку в обох групах, однак у ЕГ вона є суттєво виразнішою.

У контрольній групі частка дітей з високим і достатнім рівнями адаптації зросла з 30 % до 50 %, водночас частка дітей із низьким рівнем адаптації зменшилася з 30 % до 20 %. Це можна трактувати як природну адаптаційну динаміку за рахунок звикання до режиму й поступового формування довіри до вихователя.

В експериментальній групі частка дітей з високим і достатнім рівнями адаптації зросла з 20 % до 80 %, причому низький рівень адаптації на контрольному етапі не зафіксовано. Частка дітей із середнім рівнем адаптації зменшилася з 50 % до 20 %.

Наочно цю динаміку представлено у вигляді стовпчикової діаграми (рис. 2.3), де видно істотне «переміщення» дітей ЕГ із середнього та низького рівнів до достатнього й високого.

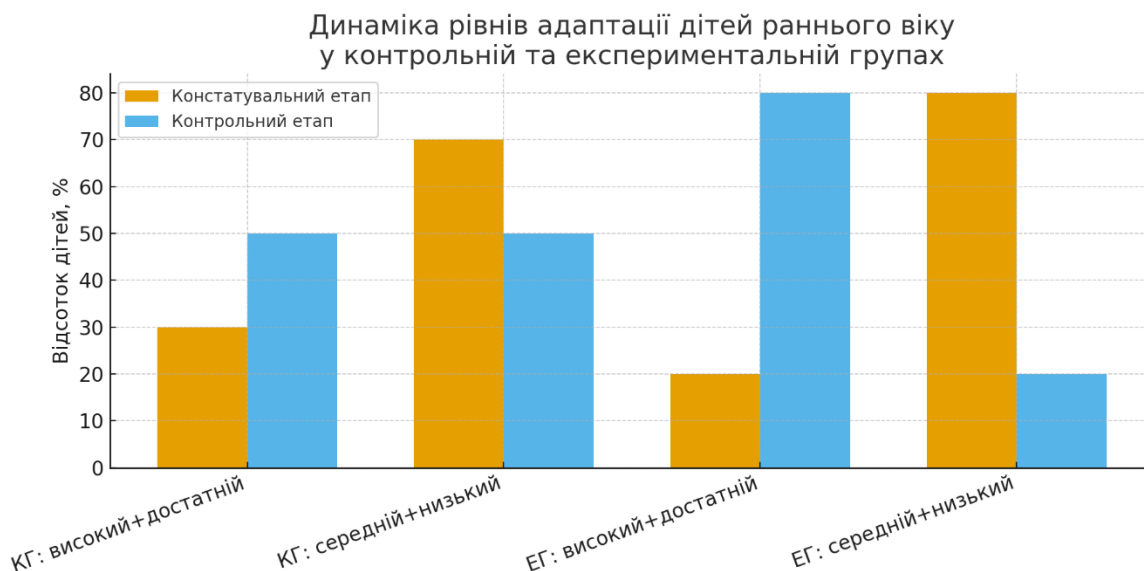

Рис. 2.3. Динаміка рівнів адаптації дітей раннього віку у контрольній та експериментальній групах на констатувальному й контрольному етапах (у %).

Аналіз даних, поданих на рис. 2.3, засвідчує, що в обох групах спостерігається певне зростання частки дітей з високим і достатнім рівнями адаптації, однак у експериментальній групі ця динаміка є значно інтенсивнішою. Якщо у КГ сумарний відсоток дітей із високим і достатнім рівнями зріс з 30 % до 50 %, то в ЕГ – з 20 % до 80 %, а частка дітей із середнім і низьким рівнями, навпаки, істотно зменшилася. Це підтверджує ефективність запропонованої програми психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО.

Повторне анкетування батьків показало:

В ЕГ значно зменшилася частка батьків, які оцінюють свій стан як «високо тривожний» щодо відвідування дитиною ЗДО, натомість зросла частка відповідей, що характеризують стан як «спокійний» або «помірно занепокоєний». Батьки частіше повідомляли про довіру до педагогів, позитивне бачення змін у дитині, відчуття власної включеності в процес адаптації.

У КГ також відбулося зниження тривожності, проте воно було менш вираженим: частина батьків продовжувала зазначати невпевненість у власних стратегіях підтримки, недостатню поінформованість про перебіг дня дитини.

Ці результати узгоджуються з міжнародними дослідженнями, у яких показано, що цілеспрямована комунікація між професіоналами й батьками в період раннього переходу до закладу освіти суттєво знижує рівень батьківського стресу й покращує оцінку ними досвіду адаптації.

За даними повторних опитувань, вихователі експериментальної групи: відзначали зростання впевненості у власних діях щодо підтримки дітей раннього віку; повідомляли про зменшення відчуття безпорадності в ситуаціях тривалого плачу, протесту, відмови дитини від взаємодії; частіше використовували терміни «партнерство з батьками», «спільні стратегії», «емоційна підтримка» при описі своєї роботи, що відповідає сучасним підходам до педагогічної підтримки дітей у кризових умовах.

У КГ педагоги також відзначали певне полегшення адаптації з часом, однак рівень відчуття перевантаженості та емоційного виснаження залишався вищим, ніж у педагогів ЕГ, що співзвучно з даними досліджень про важливість супервізійної та методичної підтримки для запобігання професійному вигоранню.

Для кількісного аналізу результатів було використано порівняння розподілів рівнів адаптації в експериментальній та контрольній групах до й після впровадження програми.

Показники динаміки.

Було обчислено відносні зміни (у відсоткових пунктах) частки дітей із високим і достатнім рівнями адаптації: у КГ сумарний показник високого + достатнього рівнів зріс із 30 % до 50 % (+20 в.п.); в ЕГ – із 20 % до 80 % (+60 в.п.).

Водночас частка дітей із низьким рівнем адаптації: у КГ зменшилася з 30 % до 20 % (–10 в.п.); в ЕГ – з 30 % до 0 % (–30 в.п.).

Таким чином, інтенсивність позитивної динаміки в ЕГ істотно перевищує відповідні зміни в КГ, що свідчить про ефективний вплив програми саме як цілеспрямованого комплексу заходів, а не лише про природне звикання дітей до нових умов.

Отримані дані узгоджуються з висновками українських науковців, які підкреслюють, що цілеспрямований психолого-педагогічний супровід адаптації,

побудований на партнерстві ЗДО і сім'ї, значно підвищує шанси дитини на успішне входження до інституційного середовища. Так, у працях С. Бурсової показано ефективність системної роботи вихователя та психолога з дітьми й батьками в період адаптації, зокрема через використання ігрових, діагностичних і консультативних форм роботи.

Результати підкреслюють значення спеціально організованого адаптаційного періоду для дітей раннього віку, що передбачає поступове збільшення тривалості перебування, урахування індивідуального темпу адаптації та активну участь батьків.

У ширшому контексті вони співвідносяться з міжнародними роботами, де показано, що структуровані програми підтримки під час переходу до закладів ранньої освіти знижують рівень стресу батьків і дітей, а також покращують якість соціальної адаптації та емоційного благополуччя.

Нарешті, підвищення компетентності педагогів та їхня участь у супервізійних і методичних формах роботи узгоджуються з сучасними напрацюваннями щодо моделей педагогічної підтримки дітей, постраждалих від надзвичайних ситуацій, де наголошується, що благополуччя дорослих, які працюють із дітьми, є критично важливим чинником успіху будь-якої підтримувальної програми.

Узагальнюючи, результати експериментальної перевірки дають підстави стверджувати, що запропонована програма (модель) психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО є ефективною, забезпечує зниження рівня дезадаптаційних проявів у дітей, сприяє стабілізації емоційного стану батьків і підвищенню професійної впевненості педагогів, що підтверджує гіпотезу дослідження.

2.5. Використання результатів дослідження в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Результати проведеного емпіричного дослідження й експериментальної перевірки моделі психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку засвідчили її ефективність щодо зниження кількості дітей із низьким рівнем адаптації, зростання частки дітей із високим і достатнім рівнями адаптованості, а також покращення емоційного стану батьків і підвищення професійної впевненості педагогів. Це створює підґрунтя для цілеспрямованого використання отриманих результатів у практиці ЗДО «Дюймовочка» с. Майорщина та їхнього подальшого поширення на інші заклади дошкільної освіти громади. Подібний підхід відповідає сучасним українським і міжнародним розробкам щодо моделей педагогічної підтримки дітей раннього й дошкільного віку в умовах надзвичайних ситуацій та воєнних дій.

Інтеграція моделі супроводу в освітній процес ЗДО

На основі результатів дослідження доцільним є інституціональне закріплення адаптаційної програми як окремого компонента освітнього процесу ЗДО. Це передбачає:

- включення «адаптаційного модуля для дітей раннього віку» до річного плану роботи закладу та освітньої програми, з чітко визначеними цілями, завданнями, етапами, очікуваними результатами;
- використання розроблених у дослідженні карт спостереження (карт адаптованості) та анкет для батьків як обов'язкового інструментарію моніторингу адаптації дітей раннього віку;
- закріплення у внутрішніх положеннях ЗДО порядку організації поступового входження дитини (адаптаційні дні, скорочене перебування, індивідуалізовані маршрути адаптації).

Такий підхід узгоджується з висновками С. Бурсової та І. Карапузової, які підкреслюють, що системний психологічний супровід адаптації доцільно розглядати як складову організації освітнього процесу, а не додаткову «опцію» роботи психолога.

Особливе значення має інкорпорація в освітній процес ігрових, арт-терапевтичних, казкотерапевтичних і тілесно орієнтованих практик, апробованих у межах експериментальної програми. Їхнє регулярне використання в ранкових колах, міні-заняттях, рухливих хвилинках сприяє зниженню тривожності, нормалізації психосоматичних проявів, розвитку довіри до вихователя й групи, що підтверджено як результатами даного дослідження, так і сучасними протоколами психосоціальної підтримки дітей у кризових умовах.

Розвиток системи психолого-педагогічного супроводу на рівні закладу

Отримані емпіричні дані дають можливість розглядати розроблену модель не лише як локальну програму, а як елемент системи внутрішнього забезпечення якості освіти в ЗДО. Це передбачає:

- розроблення та затвердження на рівні закладу локального положення про психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку, де визначаються ролі й функції вихователя, практичного психолога, медичного працівника, адміністрації та батьків;
- створення єдиної системи моніторингу адаптації (періодичність, інструменти, критерії, форми представлення результатів), що дає змогу вчасно виявляти групи ризику, коригувати освітні й організаційні рішення;
- включення показників адаптації й психосоціального благополуччя дітей до внутрішніх критеріїв якості освітнього процесу, що відповідає сучасним рекомендаціям щодо багаторівневого моніторингу психічного здоров'я дошкільників в умовах війни.

Важливим є узгодження внутрішньої моделі супроводу зі стратегічними напрямами трансформації дошкільної освіти в Україні, що стосуються розвитку інклюзивних, безпечних і чутливих до травми освітніх середовищ. У спільній ініціативі МОН України та UNICEF щодо оновлення рамки ранньої освіти акцент зроблено на інтегрованих послугах для дітей раннього віку, їхніх батьків і педагогів, що повністю корелює з логікою апробованої моделі.

Використання результатів у роботі з батьками та педагогами

Результати дослідження засвідчили, що ефективність адаптації істотно залежить від тривожності й готовності батьків, а також від компетентності педагогів у питаннях супроводу раннього віку. Це відкриває можливості для системного використання напрацьованих матеріалів у двох площинах:

Робота з батьками.

Розроблені в межах дослідження анкети й опитувальники можуть бути використані як інструмент первинної діагностики сімейних чинників адаптації та подальшого індивідуального консультування.

Підготовлені пам'ятки та сценарії групових зустрічей доцільно формалізувати у вигляді «мінімального стандарту» просвітницької роботи з батьками дітей раннього віку (обов'язкові теми: «Що таке адаптація», «Як підтримати дитину в умовах війни», «Ритуали й режим як ресурс безпеки»).

Формати онлайн-комунікації (батьківські чати, короткі відеозвернення, інформаційні повідомлення) мають бути збережені як один із ключових каналів зворотного зв'язку із сім'єю, що підтверджується й сучасними практиками підтримки сімей UNICEF в Україні.

Підвищення кваліфікації педагогів.

Матеріали програми (карти спостереження, кейси, алгоритми реагування, приклади вправ) можуть бути використані в межах внутрішньої системи методичної роботи ЗДО (педагогічні ради, методичні об'єднання, інструктивно-методичні наради).

Апробований у дослідженні формат супервізійних зустрічей із практичним психологом доцільно зберегти як регулярну форму підтримки педагогів, що відповідає сучасним моделям педагогічного супроводу дітей, постраждалих від надзвичайних ситуацій.

Окремі елементи розробленої моделі можуть бути інтегровані до програм післядипломної освіти та курсів підвищення кваліфікації педагогів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта», зокрема в модулях, присвячених роботі з дітьми в умовах воєнного стану та кризових подій.

Таким чином, використання результатів дослідження в освітньому процесі ЗДО полягає не лише в локальному застосуванні окремих методик, а в побудові цілісної, доказово обґрунтованої системи психолого-педагогічного супроводу адаптації, інтегрованої у зміст, організацію та якість дошкільної освіти. Це відповідає сучасним тенденціям розвитку галузі в Україні та створює реальні передумови для подальшого масштабування моделі в межах громади й на регіональному рівні.

Висновки до 2 розділу

Узагальнення результатів емпіричного дослідження дає підстави стверджувати, що вихідний (констатувальний) стан адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО характеризувався переважанням середнього та низького рівнів адаптованості як в експериментальній, так і в контрольній групах. Це виявлялося у нестійкому емоційному фоні, труднощах прийняття режиму, вибіркової участі у спільній діяльності та наявності психосоматичних проявів, що підтвердило наявність об'єктивної потреби в цілеспрямованому психолого-педагогічному супроводі адаптаційного періоду.

Реалізація розробленої моделі психолого-педагогічного супроводу в експериментальній групі на формувальному етапі зумовила істотне поліпшення показників адаптованості: зросла частка дітей із високим і достатнім рівнями адаптації, повністю усунуто низький рівень, зменшилася кількість психосоматичних реакцій, підвищилася включеність дітей у ігрову та пізнавальну діяльність. Паралельно зафіксовано позитивну динаміку у стані батьків (зниження тривожності, зростання довіри до педагогів, опанування конструктивних стратегій підтримки) та педагогів (зростання впевненості, усвідомлення значущості партнерства з сім'єю, підвищення готовності до супроводу раннього віку). В контрольній групі також відбулися певні позитивні зміни, однак вони мали менш виражений характер і були близькі до природної динаміки звикання.

Отримані результати, підтверджені статистичним аналізом, дають підстави вважати, що висунута у дослідженні гіпотеза загалом підтвердилася: адаптація

дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти відбувається значно успішніше за умов цілеспрямованої реалізації моделі психолого-педагогічного супроводу, яка поєднує системну роботу з дітьми, батьками та педагогами, ґрунтується на принципах емоційної підтримки, партнерства й моніторингу. Емпірично обґрунтовано, що розроблена модель є ефективним інструментом підвищення якості адаптаційного процесу й може бути рекомендована для впровадження в практику закладів дошкільної освіти подібного типу.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження наукової проблеми «Психолого-педагогічний супровід адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти», можна стверджувати, що поставлена мета – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО – досягнута повною мірою, а всі завдання, визначені у вступі (теоретико-методологічні, діагностико-аналітичні, проєктувальні та експериментально-перевірні), реалізовані у взаємопов'язаній логічній послідовності.

На теоретичному рівні здійснено поглиблений аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до розуміння феномена адаптації дітей раннього віку до умов інституційної освіти, що дало змогу:

1) уточнити зміст ключових понять: «адаптація дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти», «психолого-педагогічний супровід адаптації», «адаптованість», «адаптаційний період», «емоційне благополуччя дитини», «партнерство ЗДО і сім'ї» тощо. Адаптація розглядається як цілісний, динамічний, біопсихосоціальний процес входження дитини в нове середовище, що відображається на всіх рівнях її функціонування – емоційному, поведінковому, соматичному та соціально-комунікативному;

2) виокремити й структурувати основні компоненти адаптації дітей раннього віку: емоційно-поведінковий (характер емоційних реакцій, тривожність, протест, плач, прояви прихильності й довіри), соматичний (зміни у стані здоров'я, апетиту, сну, частота захворювань), соціально-комунікативний (готовність до контакту з дорослими й однолітками, включеність у спільну діяльність, формування первинних стосунків у групі). Для кожного компонента визначено критерії та показники, що можуть бути використані у діагностичній практиці;

3) систематизувати чинники, що полегшують і ускладнюють адаптацію, зокрема: індивідуально-типологічні (тип нервової системи, попередній життєвий

досвід, стан здоров'я), сімейні (стиль виховання, рівень тривожності батьків, послідовність їхніх дій, наявність ритуалів прощання), організаційно-педагогічні (режим роботи ЗДО, розмір групи, кваліфікація вихователя, наявність психологічної служби, характер комунікації з батьками), а також макросоціальні (умови воєнного стану, досвід повітряних тривог, переміщення, укриття тощо);

4) обґрунтувати сутність психолого-педагогічного супроводу адаптації як системної, цілісної, тривалої діяльності команди фахівців (вихователя, психолога, медичного працівника, адміністрації) у тісній взаємодії із сім'єю, спрямованої не лише на «зняття гострих симптомів дезадаптації», а на підтримку розвитку дитини в умовах змін, збереження її психічного здоров'я та формування базової довіри до світу;

5) розробити та теоретично описати модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО, яка включає цільовий (мета й завдання супроводу), змістовий (напрями роботи з дитиною, батьками, педагогами), діяльнісний (форми, методи, технології – ігрові, арт-терапевтичні, казкотерапевтичні, тілесно орієнтовані, консультативні, просвітницькі), організаційний (розподіл функцій між суб'єктами супроводу, етапність, тривалість, режими впровадження) та оцінювально-результативний (критерії та показники ефективності) компоненти. Модель спирається на компетентнісний, особистісно орієнтований, середовищний, сімейно-центрований і травмачутливий підходи, що відповідає сучасним тенденціям розвитку дошкільної освіти в Україні й світі.

У такий спосіб дослідження внесло теоретичний вклад у розвиток уявлень про адаптацію дітей раннього віку як про багатовимірний феномен та про супровід – як про системну педагогічну та психологічну діяльність, що виходить за межі епізодичних заходів і розглядається як важлива складова забезпечення якості дошкільної освіти.

Емпіричний етап дослідження дав змогу розкрити реальний стан адаптації дітей раннього віку та організації психолого-педагогічного супроводу в конкретному закладі дошкільної освіти, а також перевірити ефективність

запропонованої моделі в умовах освітньої практики.

По-перше, результати констатувального етапу показали, що більшість дітей раннього віку на початку відвідування ЗДО демонстрували середній і низький рівні адаптованості, що проявлялося у виражених негативних емоційних реакціях (частий плач, протест, страх), труднощах прийняття режимних моментів (сон, харчування, розлука з батьками), вибіркової включеності в діяльність, зниженій соціальній активності, підвищеній захворюваності та інших психосоматичних проявах. Було виявлено, що стан психолого-педагогічного супроводу в закладі носив фрагментарний характер: наявні окремі форми підтримки дітей і батьків (індивідуальні бесіди, разові консультації психолога), проте відсутня цілісна програма, чітко прописані протоколи взаємодії та системний моніторинг адаптації.

По-друге, впровадження в експериментальній групі розробленої програми супроводу – із чітко структурованими блоками роботи з дітьми (ігрові, арт-терапевтичні, тілесно орієнтовані вправи, казкотерапія), з батьками (просвітницькі зустрічі, консультації, онлайн-комунікація) та педагогами (методичні семінари, супервізії, кейс-аналіз) – сприяло істотному поліпшенню адаптаційних показників. На контрольному етапі зафіксовано: значне зростання частки дітей із високим і достатнім рівнями адаптації (до 80 % в експериментальній групі проти 50 % у контрольній); повне зникнення низького рівня адаптації в експериментальній групі; виражене зменшення частоти й інтенсивності психосоматичних реакцій, стабілізацію емоційного фону, підвищення включеності дітей у ігрову та пізнавальну діяльність, покращення якості взаємодії з однолітками й дорослими.

По-третє, емпіричні дані показали позитивні зміни у стані батьків і педагогів: у батьків – зниження тривожності, зростання довіри до закладу й вихователів, формування більш реалістичних очікувань щодо адаптації, опанування конструктивних способів підтримки дитини; у педагогів – зростання впевненості у власній компетентності, розширення арсеналу методів роботи, підвищення готовності до партнерської взаємодії з батьками, часткове зменшення емоційного

виснаження та професійної напруги.

Статистичний аналіз отриманих результатів підтвердив значущість відмінностей між контрольними та експериментальними показниками, що дає підстави констатувати загальне підтвердження висунутої гіпотези: адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти істотно поліпшується за умов цілеспрямованого впровадження науково обґрунтованої моделі психолого-педагогічного супроводу, яка інтегрує роботу з дитиною, сім'єю та педагогічним колективом.

Практична значущість роботи полягає у створенні апробованої програми (моделі) супроводу, діагностичного інструментарію (карт спостереження, анкет, критеріїв оцінювання) та комплексу методичних рекомендацій для організації роботи з дітьми, батьками й педагогами, які можуть бути впроваджені в практику ЗДО та використані в системі підготовки й підвищення кваліфікації педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні вибірки (залучення закладів різних типів), поглибленому вивченні інклюзивного аспекту адаптації, а також у дослідженні потенціалу ІКТ, AR/VR та елементів штучного інтелекту для підтримки адаптаційних процесів за умови дотримання вимог безпеки, етичних норм і вікової адекватності.

Таким чином, проведене дослідження має комплексний характер, поєднує теоретичне узагальнення, емпіричну перевірку й практичне впровадження, що дозволяє розглядати розроблену модель психолого-педагогічного супроводу адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти як науково обґрунтований та практично значущий інструмент підвищення якості дошкільної освіти в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Наук. кер. : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В. та ін. Київ : Видавництво, 2021. 26 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А. М. (2017). Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку. Київ: Слово.
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку. Генеза: Київ. 160 с. URL: <https://inpleno.com.ua/product/54849-rozvitok-movlennya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-navch-metod-pos.html>
4. Бурсова С. Адаптація дитини до умов дошкільного навчального закладу як психологопедагогічна проблема. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Полтава : Вид-во ПНПУ, 2011. Вип. 1. С. 49-53. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/846>
5. Бурсова С. С. Діагностика рівнів адаптації дітей до дошкільного навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. № 10 (54). С. 280-287. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6601>
6. Волкова В., Мерц О. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного закладу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2017. № 1. С. 68-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2017_1_12
7. Гаврило О. Умови адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2. С. 56-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2021_2_8

8. Гавриш Н., Безсонова О. Діалогова взаємодія з дітьми раннього віку: три моделі з прикладами. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 2. С. 41-46.
9. Гавриш Н., Безсонова О. Організація роботи груп раннього віку: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Дошкільне виховання*. 2020. № 5. С. 3-7.
10. Гаращенко Л., Літченко О., Шинкар Т. Організація освітньої взаємодії з дітьми раннього віку: актуальні проблеми практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. Київ, 2022. № 38(2). С. 24-29. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/342/431>
11. Гурковська Т. Міфи та реальність адаптаційного періоду. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2020. № 9. С. 44-47.
12. Гурковська Т. Організуємо контроль за розвитком дітей раннього віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. № 9. С. 44-47.
13. Державний стандарт дошкільної освіти: основні положення. URL: <https://osvita.ua/preschool/80932/>
14. Дидактичний супровід освіти дітей раннього і дошкільного віку: методичний порадник для батьків. Методичні рекомендації. За наук. ред. С. А. Васильєвої. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 88 с. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Metodrekomentatsii_red_S.A_Vasylieva_.pdf?utm_source=chatgpt.com
15. Дмитрієва О.С., Давидова Ю.П. Preventing Communicative Disadaptation in Senior Preschool Children with Health Impairments in the Conditions of Educational Integration. *Психолого-Педагогический Поиск*, 2021. 2(58), Р. 167–176. URL: <https://doi.org/10.37724/rsu.2021.58.2.015>
16. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К.Л. Крутій, О.О. Фунтікова. Запоріжжя : «ЛПІС» ЛТД, 2010. 324 с.
17. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2016. 347 с.

18. Закон України «Про дошкільну освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2024, № 42, ст. 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20?utm_source=chatgpt.com#Text
19. Закон України «Про освіту». 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19?utm_source=chatgpt.com#Text
20. Індивідуалізація виховання дошкільника: Навч. посіб. / С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитна, и др. Київ : Наукова думка. 2007. 200 с.
21. Каньоса Н.Г. Адаптація дітей раннього віку до умов закладів дошкільної освіти. *Педагогічна освіта : теорія і практика* : зб. наук. праць. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 248-253. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2018-24-2.1-408> <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/188065>
22. Каньоса Н.Г. Основні чинники адаптації дітей раннього віку до умов закладів дошкільної освіти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками звітної наук. конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3-х томах. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 17. Т. 3. С. 113-115. URL: <https://drive.google.com/file/d/1jQPwx-PC35Zf7lyZITTYbG0raXcKLVzS/view>
23. Каньоса Н.Г., Богович В.М. Педагогіка партнерства в роботі з батьками дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 74-80.
24. Каньоса Н., Росіцька Г. Адаптація дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 86-92. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CnQlwYpf9q3iliW030aFB1GrBfk446NP/view>
25. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: Монографія: У 2-х ч. Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. 320 с.

26. Крутій К., Попович О. ECERS-R для оцінки сенсорно збагаченого середовища груп раннього віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2020. № 10. С. 12-16.
27. Ладивір С.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку // Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку: науково-методичний посібник. Житомир, 2013. 175 с.
28. Лист МОН «Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану». https://mon.gov.ua/npa/shodo-okremih-pitan-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu?utm_source=chatgpt.com
29. Любчак Л.В., Колеснік К.А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 115 с.
30. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. / авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6009>
31. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник / укладачі Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Київ: Міленіум, 2019. 156 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7494>
32. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>
33. Науково-теоретичні підходи до розвитку і виховання дитини дошкільного віку: колективна монографія / Редакція наукова: Зоя Шарлович, Ніна Пихтіна, Олена Кононко, Івона Боравська. Ломжа – Ніжин. MANS w Łomży, 2024. 236 с. URL: <https://surl.li/ppdqdd>
34. Негрій О.І. Засоби емоційного розвитку дітей раннього віку, які постраждали від воєнних дій в Україні. Наукові записки [Укр. держ. університету імені Михайла Драгоманова]. Серія: Педагогічні науки. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 158. С. 78-86. URL:

<https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a4b7b24-d230-4c7f-9a3d-c3c7b01a5ac7/content>

35. Новації законодавства про дошкільну освіту. Аналітична записка. 2024. 39 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/osvita_az_2024.pdf?utm_source=chatgpt.com
36. Організаційно-педагогічні умови залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в освіті дітей раннього та дошкільного віку: методичний посібник. За наук. ред. С. А. Васильєвої. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 88 с. URL: <https://surl.li/cbdmjl>
37. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : Підручник. 2-ге вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 400 с.
38. Половіна О. Ранній розвиток дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції? Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10. С. 23-30.
39. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с. URL: https://ru.scribd.com/document/739195530/doshkilna-pedagogika-ponimanska?utm_source=chatgpt.com
40. Порядченко Л.А., Харченко О.В. Психолого-педагогічні умови адаптації дітей раннього дошкільного віку до закладу дошкільної освіти. Інноваційна педагогіка. Дошкільна педагогіка. 2024. Вип. 74. С. 256-260. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/74/51.pdf>
41. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16/stru?utm_source=chatgpt.com
42. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
43. Психологічний словник. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/slov.htm
44. Пукас І.Л., Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й. Пісочна терапія як ефективний метод адаптації дітей раннього віку до закладу дошкільної освіти. *Від творчого педагога до творчої*

- дитини: гармонія партнерської взаємодії (з міжнародною участю): збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.118-121. URL: https://drive.google.com/file/d/1tKyh304c0gGxERHbU5UBMuyk1Grgv3ht/view?usp=s_haring
45. Рагозіна В. В. Стратегії навчання і розвитку дитини раннього віку в документах ООН і їх реалізація в Україні. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя* : збірник наукових праць. Ніжин, 2014. Серія: Психолого-педагогічні науки, Вип. 4. С. 205-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_4_41
46. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на 2024/2025 навчальний рік. URL: https://mon.gov.ua/news/mon-opryliudnylo-rekomendatsii-shchodo-orhanizatsii-osvitnoho-protsesu-v-zakladakh-doshkilnoi-osvity-na-20242025-navchalnyi-rik?utm_source=chatgpt.com
47. Славіна Н. С. Адаптація дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. Вип. 40. С. 363-373. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/156639>
48. Формування інноваційного простору дошкільної освіти : наук.-метод. посіб. / упоряд. Н.В. Любченко, О.А. Прокопенко, А.С.Виноградова; за ред. Є.Р. Чернишової. Київ : Ун-т менедж. освіт НАПН України. 2012. Ч. 1. 112 с.
49. Цуканова Н. Педагогічні засади раннього розвитку дітей. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Гельветика, 2022. Вип. 47, Т. 4. С. 256-260. URL: http://www.apnh-journal.in.ua/archive/47_2022/part_4/43.pdf
50. Шадюк О. І. Педагогічні умови адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*: збірник наукових статей. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 159. С. 139-

146. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/ff690116-bff5-4e18-a7d6-3278ea1efc7e?utm_source=chatgpt.com
51. Шкляр Н. А. Адаптація дитини молодшого дошкільного віку до ДНЗ: взаємодія вихователів з батьками. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(2). С. 324–336. URL: <https://surli.cc/fpkffw>
52. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 1. Attachment (2nd ed.). New York: Basic Books. 1982. URL: <https://archive.org/details/attachmentlossvo00john>
53. Budnyk O., Delenko V., Dmytryshchuk N., Podanovska H., Kuras V., Fomin K. The teaching approach for Ukrainian children affected by war: addressing challenges in the 21st Century. *Revista Brasileira de Educação do Campo*, 8, e17332, 2023. URL: https://periodicos.ufnt.edu.br/index.php/campo/article/view/17332?utm_source=chatgpt.com
54. Budnyk O., Okliievych N., Smoliuk S., Yemchyk O., Fomin K. MENTAL HEALTH DURING WARTIME. THE UKRAINIAN CASE IN THE 21ST CENTURY: ON THE INCREASE OF ANXIETY AMONG STUDENTS AND TEACHERS. *Health Problems of Civilization*, 2024. URL: <https://surl.li/xppgmx>
55. Dalgaard N.T., Filges T., Viinholt B.C.A., Pontoppidan M. Parenting interventions to support parent/child attachment and psychosocial adjustment in foster and adoptive parents and children: A systematic review. *Campbell systematic reviews*, 2022. 18(1), e1209. URL: <https://doi.org/10.1002/cl2.1209>
56. Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age. World Health Organization. 2019. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789241550536?utm_source=chatgpt.com
57. Kohlhoff J., Barnett B. Parenting self-efficacy: links with maternal depression, infant behaviour and adult attachment. *Early human development*, 2013. 89(4), P. 249–256. URL: <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2013.01.008>
58. Kosenchuk O., Tarnavska N. Mental Health in Education for Crisis-affected Preschool Children: Multilevel Monitoring. *Mental Health: Global Challenges Journal*, 7(1), 2024. pp. 95–117. doi: 10.56508/mhgcj.v7i1.235. URL: https://mhgcj.org/index.php/MHGCJ/article/view/235?utm_source=chatgpt.com

59. Kruty K., Kurinna, S., Zhuravlova, L., Zheynova, S., Lopatina, H., & Lyndina, Y. Developing grammatical competence in preschoolers. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 2021. 13(3), 20–37.
60. Nehrii O., Kruty K., Desnova I., Zdanevych L., Konovalchuk I. Models of Pedagogical Support for Early and Preschool-Aged Children Affected by Emergencies: Global Perspectives and Adaptation for Ukraine. *Journal of Curriculum and Teaching*, 14(1), 2025. URL: <https://www.sciedupress.com/journal/index.php/jct/article/view/27424>
61. Poul V. Issues of Adaptation and Recovery of Preschoolers and Their Parents in Unfavorable Life Circumstances. *Preschool Education: Global Trends*, 2022. 2, P. 38-62. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2022-2-38-62>
62. Sysoieva S., Reipolska O. The concept of education of early and preschool children: challenges and ways of solution. P. 84-100. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742164/1/monograph-2020-89-105.pdf?utm_source=chatgpt.com
63. Varina H. B., Shevchenko S. V. Implementation of art therapy technologies in the process of psychological support of preschool children with developmental disabilities. P. 13-39. URL: https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/13299/1/38.pdf?utm_source=chatgpt.com
64. UNICEF training helps empower kindergarten teachers in Ukraine. Unicef. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/unicef-training-helps-empower-kindergarten-teachers-in-ukraine?utm_source=chatgpt.com
65. Zdanevych L., Krutii K. Educational influence of adults on the formation of language-speech and linguistic readiness of pre-schoolers to study at school: theoretical aspect. *Human studies. Series of «Pedagogy»* 8/40, 2019. P. 13–26. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/bitstreams/d63ec814-6abb-46e8-84a0-c6708524d4c6/download?utm_source=chatgpt.com